

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Az emberi végeesség jelentősége
- Martin Heidegger halálfogalmának vizsgálata -

Szakedolgozat

Témavezető: Olay Csaba egyetemi docens

Készítette: Török Dorottya

EHA-kód:

GYDMABB.ELTE

Tagozat: nappali

Szak: Filozófia

2012. november

„Ám mert oly sok az ittlét, s mert látszólag minden az ittenit hozza, e tűnőt, mely oly különösen illet minket. A legtünőbbeket. *Egyszer* mind, csakis *egyszer*. *Egyszer*, többször nem. S mi is: *egyszer*. Soha többé. Hanem ez az *egyszeri*, az, hogy így *voltunk*, voltunk, ha csak *egyszer* is, ez, hogy *e földi* létünk volt, ez, látod, olyan, mit többé vissza se vonhatsz. És ez hajt minket, hogy mégis tenni akarjuk, hogy meg akarjuk tartani, mint kezünk, olyan egyszerűen, két kezünk közt, csordult pillantásunkban, néma szívünkben. Hogy mi legyünk az, akarjuk. – S hogy kinek adni? A legszívesebben mindent megtartani, egyre... örökre...”

Rainer Maria Rilke: Kilencedik elégia, részlet, Tandori Dezső fordítása

Tartalomjegyzék

Előszó – 4. oldal

Bevezetés – 6. oldal

I. fejezet A halál megjelenése a *Lét és idő* kontextusában – 9. oldal

a) A *Lét és idő*ről általában

b) A halál *Lét és idő* gondolatmenetében

1. A jelenvalólét egész voltára irányuló kutatás

2. A két szakasz határa

c) A kutatási terület konkretizálása

II. fejezet Heidegger halál fogalmai a *Lét és idő* 45-54 paragrafusai alapján – 16. oldal

a) Nem-jelenvalólét-szerű létezők vége

b) Jelenvalólét-szerű létezők vége

III. fejezet A halálhoz való viszonyulási módok – 22. oldal

a) A halálhoz viszonyuló nem-tulajdonképpeni lét

b) A halálhoz viszonyuló tulajdonképpeni lét

IV. fejezet A halál egzisztenciális fogalmának kifejtése - 26. oldal

a) A halált egzisztenciálisan...

b) A halált az egzisztencia lehetetlenségének jellemzett lehetőségeként fogjuk fel...

c) A halál a jelenvalóléthez nem annak „végén” lesz hozzátoldva...

d) A halált a jelenvalólét abszolút semmisségeként fogjuk fel...

e) A jelenvalólét, mint gond saját halálának belevetett (azaz semmis) alapja...

f) A halál egzisztenciális fogalma - összefoglalás

V. fejezet A halál egzisztenciális fogalmának következménye – 41. oldal

VI. fejezet Létezik-e a heideggeri thanatológia? – 46. oldal

Záró gondolat - 48. oldal

Felhasznált irodalom - 50. oldal

Előszó

Az ember véges lény, vagyis életideje a születés és a halál közé van szorítva. E két végpont között tevékenyen élhetjük mindennapjainkat, de a mulandóság univerzális törvénye nem hagy kivételt, mint ahogy mindenki egyszer megszületett, úgy meg is fog halni; függetlenül történelmi kortól, földrajzi pozíciótól, érdeklődési körtől és nemi identitástól.¹ A halál mindenkire vonatkozó egyetemlegessége mellett mégis egy olyan esemény, ami egyediségre is számot tart, mindenkivel személyesen és különbözőképpen történik meg. Habár életünk minden percével elkerülhetetlenül közelebb kerülünk a véghez, habár nap mint nap hallunk halálesetekről, mégis, az embernek a saját mulandóságával nem „illik” foglalkoznia, megkockáztatom, hogy egyenesen tabu² téma. A halál tabuvá válása nem univerzális jelenség, hanem egy kimondottan nyugati problémával találjuk szembe magunkat. Ancsel Évát idézve: „annak következménye, hogy a szubjektum számára léte problematikussá válik.”³

Problematikussá válik, hiszen azzal, hogy a modern korban szuverén szubjektumokká lettünk elveszítettük az élet értelmére, élhetőségére vonatkozó már kitaposott egyértelmű utakat. Egy törzsi társadalom tagjának nem kell feltennie a kérdést, hogy miként tudja értelmesen élni az életét, hiszen a természet diktálta törvények és a törzsi rítusok eleve meghatározzák azt. Ha ezeket követve él nem lehet értelmetlen sem az élete sem a halála. A modern nyugati világ emberének lehetőségek sokaságából kell kiválasztania az életét irányító alapelveket. Ezzel hatalmas súly nehezedik a vállára, hiszen mindenki saját maga lesz felelős saját életéért - és haláláért, - valamint lehetősége nyílik az élet elmulasztására, elpazarolására. Ugyanis egyszerűen előfordulhat az, hogy valaki tökéletesen értelmetlen életet él. Ilyen értelemben a halál félelmetes, mert arra késztet, hogy saját életünkért - és így halálunkért is - felelősséget vállaljunk.

Hamvas Béla szavaival mondhatjuk „ A modern ember valamely időponttól kezdve elkezdett a halál ellen lázadni s ezzel magától értetődően halálfélelme hihetetlenül

¹ Ld. Odo Marquard szellemesen tömör összefoglalását: „az emberi össznépeség tekintetében, ahogy a natalitás, a moralitás is átlagban változatlanul 100 %-os.” Odo Marquard: *Idő és végeesség* 378.o

² A tabu szó általam használt értelme: tárgy, élőlény vagy fogalom megemlítésére vagy érintésére vonatkozó tilalom

³ Ancsel Éva *A mulandóságról és a mulandóságokról* 181.o

fokozódott.”⁴ A halálfélelem pedig abból fakad, hogy a halál rátámad életünkre illetve tevékenységeink értelmére. Életünkre akkor, amikor határidőt szab neki, hiszen „a halál ennek a végtelen fontosságú és egyedül fontos létezőnek – *ti. az individuumnak* - a tagadását jelenti”⁵. Azzal, hogy határt szab, a végtelen lehetőségektől fosztja meg az individuumot, vagyis, hogy mulandóak vagyunk egyben azt is jelenti, hogy véges lehetőségek állnak rendelkezésünkre egy véges időben, amit viszont értelmesen célszerű beosztani, ha nem akarjuk elfecsérelni, vagy hogy - stílszerűek legyünk - fogalmazhatunk úgy is: elmulasztani. Éppen azzal, hogy a halál életidőnknek szab határt és lehetőségeinket erre a véges életidőre korlátozza, tevékenységeink értelmére is rátámad, lévén mérlegelnünk kell. Ha végtelen időnk lenne nem kellene fontossági sorrendet felállítani tevékenységeink értelme között, hiszen előbb vagy utóbb mindegyikre sor kerülhetne. Így azonban meg kell fontolnunk, hogy mit mikor és miért teszünk, annak fényében, hogy lehetőségeink szűkösek, legalábbis az idő tekintetében. Az embereknek⁶ „ha korlátok között is, de megadatik életük tartalmának megválasztása: a „gazdálkodás” önmagukkal – véges idejükkel”⁷ – mondja Ancsel Éva; s mi hozzá tehetnénk, hogy nem csak adatik lehetősége, de egyenesen kell is gazdálkodniuk az idővel, mert a halál lesben áll. Ez a gazdálkodás pedig valamilyen mérce, vagy elv alapján meghozott döntések sorozatát feltételezi, ami a gyakorlatban fontossági sorrendként lesz tetten érhető. Tehát a mulandóság válaszra kötelezi a halandó embert, mégpedig az élete értelmére vonatkozó ki nem mondott kérdésben.

Ilyen értelemben a halál problémája a legnagyobb és legnehezebb létkérdések egyike, hiszen „amikor a halálról beszélünk, akkor mindig az életről, az életmódról, az élet céljairól beszélünk”.⁸ Abban az esetben, ha nem értünk egyet a wittgensteini megoldással, nevezetesen, hogy „az élet problémájának megoldását e probléma eltűnése jelenti”⁹ akkor, érdemes a halállal foglalkoznunk – úgyszólván időt szánunk rá -, amennyiben „a halállal való szembesítés elsőrendű értelme: ráeszméltetni az élet valóságára és lehetőségeire.”¹⁰

⁴ Hamvas Béla: Haljatok meg Csendesen 215.o.

⁵ A dőlt betű tőlem, T.D. A teljes idézet így hangzik: „Hegelnek teljesen igaza van, amikor azt mondja, hogy a halál akkor válik problémává, amikor az individuum végtelen fontosságúvá válik önmaga számára, mert akkor a halál ennek a végtelen fontosságú és egyedül fontos létezőnek a tagadást jelenti” in: A halál egészen más...? 35.o (Ancsel Éva)

⁶ Itt első sorban a modern nyugati társadalmi berendezkedés keretei között élő emberekre gondolunk.

⁷ Ancsel Éva: A mulandóságról és a mulandóságokról 190.o

⁸ A halál egészen más...? 43.o

⁹ Ludwig Wittgenstein: Logikai filozófiai értekezés 6.52.1

¹⁰ Ancsel Éva: A mulandóságról és a mulandóságokról 189.o

Bevezetés

A különböző tudományok saját kereteiken belül foglalkoznak a halál jelenségével vagy eseményével. Ezért attól függően, hogy mely oldalról közelítjük meg, eltérő definíciókat és leírásokat találhatunk az élet végleges megszűnéséről. Például a hatályban lévő magyar jog szerint „*halál*: amikor a légzés, a keringés és az agyműködés teljes megszűnése miatt a szervezet visszafordíthatatlan felbomlása megindul.”¹¹ Az orvostudományban ennél még precízebben definiálják a halált, visszafordíthatóságuk tekintetében nevezhetjük klinikai, agy és a biológiai halálnak. Ezek a definíciók segítenek abban, hogy felismerjük a tény, amikor szeretteink, ismerőseink eltávoznak ebből a világból, azonban nem segítenek a halál élettől való kölcsönhatásának megértésében, még kevésbé lehetnek segítségünkre saját halálunk megértésének tekintetében. Ennek a problémának – ti. a halál problémájának – a megoldása pusztán a természeti törvények felől elérhetetlen.

A halálnak van „saját” tudománya is, ez az úgynevezett thanatológia, ami a halálra való felkészülés, a haldoklás, a halál elméleti tudománya. A thanatológia a pszichológia tudományának része. Elsődlegesen a haldoklókkal, illetve az ő halálukkal foglalkozik, remélve azt, hogy ebből sok információt lehet kapni arra vonatkozólag, hogy miként lehet értelmesen megközelíteni a halált illetve, hogyan lehet elviselni a lét és a nem lét életünkben való párhuzamos jelenlétét. Habár az alapkérdések itt sok esetben megegyeznek a filozófia által is vizsgáltakkal, de az irányultságuk mégis különböző, hiszen a thanatológia az életből kifelé tartó embereket vizsgálja elsődlegesen, míg a filozófia elméleti síkon maradva éppen az ittlét és a halál kapcsolatát igyekszik feltárni, vagyis azt, hogy mit is jelent véges lényként létezni.

A kezdetektől fogva szerepel a filozófia témái között a halál. Említhetjük itt a szinte közhellyé vált epikuroszi megfogalmazást, miszerint a halállal nem szükséges foglalkoznunk, hiszen semmilyen hatással nincs életünkre: „a halál tehát, amitől a bajok közül legjobban rettegnek, egyáltalán nem érdekel bennünket, minthogy ameddig mi létezünk, a halál nincs jelen, mikor pedig a halál megérkezik, mi nem vagyunk többé. A halál tehát nem érinti sem az élőket, sem a holtakat, mivel az élőknél nincs jelen, a halottak pedig már nincsenek.”¹² Platón több szövegében is foglalkozik a halál problémájával. Jelen keretek között nem célunk

¹¹ 1997. évi CLIV. tv. XI. fejt. 202.§ Törvény

¹² Epikurosz levele Menoikeuszhoz Filozófiatörténeti szöveggyűjtemény. I. kötet. 125.o

minden ilyen hely felidézése, példaként *Szókratész védőbeszéde* című művét idézem, ahol ezt olvashatjuk: „de hogy valóban erősen remélhetjük, hogy a halál valami jó, azt megérthetjük a következőkből is. Mert két dolog közül egyvalami a halál: vagy abból áll, hogy a megholt semmivé lesz és egyáltalán semmit sem érzékel már, vagy pedig - ahogyan mondogatni szokták - abból, hogy a lélek itteni helyét egy más hellyel váltja fel és máshová költözik.”¹³ Példaként idézhetjük Nietzschét is, akinél Zarathustra tanításai között szintén felbukkan a halál kérdése a „halj meg idejében!”¹⁴ felszólítással. A halál kérdésének Ludwig Wittgenstein is szentel néhány pontot *Tractatusában* amikor ezt írja „a halál nem eseménye az életnek. A halált az ember nem éli át.”¹⁵ Thomas Nagel pedig néhány oldalas esszéjében¹⁶ azzal, foglalkozik, hogy vajon jó vagy rossz dolog meghalni. Az említett szerzőkkel dolgozatomban nem foglalkozom tovább, nem elemezzük gondolataikat mélyrehatóbban, pusztán azt szerettem volna felvillantani, hogy a kérdés, mit kezdünk a halállal illetve saját halálunkkal, semmiképpen sem újszerű a filozófia történetében.

Mindenképpen meg kell jegyeznünk, hogy a halál témájának nincsen egyértelmű konszenzusos nyugvó pontja. Látható ez az említett idézetekben is. A filozófusok rendszerük és vérmérsékletük szerint tartják nagyon jónak vagy nagyon rossznak, vizsgálандónak, vagy lényegtelennek, a hallhatatlanság felől megközelíthetőnek vagy az élet egyik fenoménjének.

Heidegger ilyen szempontból nem jelent kivételt, amikor újragondolja a halál fogalmát illetve a halál és az élet kapcsolatát. Halálkoncepciójáról mégis szakértők hosszú sora vitatkozik. A vita alapja az, hogy a megfogalmazása valóban tág teret biztosít az interpretációknak, ami két dologból következik. Egyrészt, a heideggeri nyelvezet megértése nehéz, hiszen olyan fogalmakat mozgósít, amik a megszokott és elnyűtt metafizikai fogalmaktól eltávolítják az olvasót mozgásba hozva ezzel a már berögzült metafizikai hagyományt. Másrészt Heidegger a megszokott használatától merőben eltérő értelmet ad a halál fogalmának, amikor a halált a jelenvaló lét véghez-viszonyuló-léteként definiálja, zavarba ejtve ezzel az Őt megérteni, értelmezni akaró jóhiszemű – vagy olykor kevésbé jóindulatú – olvasóit. A halál ilyen értelmezése radikálisan új, mert eltérve a bevett

¹³ Platón: Szókratész védőbeszéde XXXII rész 437.o

¹⁴ Friedrich Nietzsche: Im-igyen szóla Zarathustra 95.o

¹⁵ Ludwig Wittgenstein: Logikai filozófiai értekezés 6.4311

¹⁶ Thomas Nagel: Death in: *Mortal Questions* (New York: Cambridge U. Press, 1979) pp. 1-10.

értelmezéstől nem az élet végén bekövetkező eseményként írja le a halált, hanem valami olyan folyamatosan működő lételehetőségként, ami meghatározza az egzisztenciát.

Dolgozatomban Martin Heidegger (1889-1976) halálfogalmát fogom körbejárni, ahogyan az a *Lét és idő*ben kifejtésre kerül. Ehhez meg kell vizsgálnom azt, hogy egyáltalán hol és miért kerül előtérbe a szövegben e fogalom (I. fejezet). Ezután áttekintem, hogy Heidegger miként határozza meg magát a halál fogalmát (II-III fejezetek). A halál heideggeri fogalmának értelmezéséhez sorvezetőül a 62§-ban található összefoglalást fogom használni, aminek részelemeire bontott kifejtése segítséget ad e bonyolult fogalom tartalmának, értelmének feltérképezéséhez (IV. fejezet). Végül a teljes fogalom felől visszatekintve levonom annak következményeit mind a szövegre, mind az egzisztenciára vonatkozóan (V. fejezet), és tágabb keretben is megvizsgálom a heideggeri koncepció hatását (VI. fejezet).

I. fejezet

A halál megjelenése a *Lét és idő* kontextusában

A *Lét és idő*ről általában

A szakirodalom a *Lét és idő* köré csoportosítja Heidegger gondolkodói korszakának „fordulat” - németül „Kehre” – előtti szakaszát. Szokás ezt az úgynevezett fő művének is tartani, mert az 1930 és 1940 között bekövetkező fordulat után már nem találunk a *Lét és idő*höz hasonlóan nagylélegzetű és egybefüggő írást, csak kisebb-nagyobb esszékkel találkozunk. A *Lét és idő* egyértelműen kijelöl egy útírányt, amin a filozófiának haladnia kell, amikor a bevezetésben azt olvashatjuk: „Az előítéletek mérlegelése világossá tette, hogy nem csupán a lét kérdésére adott *válasz* hiányzik, hanem maga a kérdés is homályos és tétova. A lét kérdésének megismétlése annyit tesz tehát, végre valahára megfelelően *feltenni* a kérdést.”¹⁷ Az idők során a metafizika hagyomány ugyanis elfedte, elfelejtette azt, amit Heidegger „ontológiai differenciának” nevez, ami nem jelent mást, mint hogy különbséget kell tenni a lét és a létező között és a lét sohasem lehet egy a létezők közül. Ilyen értelemben a filozófia a *lét* tudománya, míg a különböző tudományágak a létezőkkel foglalkoznak.¹⁸ A mű alapvető célkitűzése, a lét értelmére vonatkozó kérdés tisztázása, vagyis megtalálni a választ arra, „hogyan mi is az általában vett lét értelme”.¹⁹ Ezért olvassuk a bevezetésben, hogy az amire a létkérdéssel rákérdezzük a lét értelme, a kérdés kérdeztje a lét, ami mindig meghatározza a létezőt, a kikérdezett pedig a létező, amit léte felől kérdezzük ki. A kikérdezett, akinek a kérdést felteszi egy kitüntetett létező, amit a *jelenvalólét*²⁰ (*Dasein*)

¹⁷ Martin Heidegger: *Lét és idő* 2004-es kiadás 20.o (erre a könyvre a továbbiakban Li-ként fogok hivatkozni) Ezen felül bár tudom, hogy nem szokás, de saját tapasztalataimból kiindulva, lényegesen megkönnyíti az elérhető kiadások és fordítások közötti egyeztetést, ha az oldalszámok mellett feltüntetem a paragrafus számokat is.

¹⁸ Martin Heidegger: *A fenomenológia alapproblémái* 23.o

¹⁹ Li 269.o (45.§)

²⁰ A *Dasein* terminust kétféle magyar fordításban találhatjuk meg. Fehér M. István „ittlét”-nek fordítja, míg Vajda Mihály „jelenvalólét”-nek. Személyes tudásom nem elég ahhoz, hogy bármelyik fordítás elsőbbsége mellett lándzsát törjek. Azonban mégis választanom kellett, ezért egyszerűen praktikai okok motiváltak. Az általam használt legutóbbi *Lét és idő* fordításban (2004) az utóbbi szót preferálják. Mivel a legtöbb idézet ebből a műből veszem, ezért a szöveg többi részét ehhez igazítottam. Tettem ezt akkor is, amikor az angol szakszövegek nem fordítják át/le saját nyelvükre, hanem meghagyják a *Dasein* terminust. Természetesen ez alól kivételt képeznek a Fehér M. Istvántól származó idézetek.

terminussal határozzuk meg, és ez mindenkor mi magunk vagyunk.²¹ A jelenvalólét kitüntetettsége abból fakad, hogy létmegértése lényegszerkezetéhez tartozik, azaz már alapvetően mindig viszonyul valahogy saját létéhez, valahogyan érti azt – ez az átlagos és homályos létmegértés faktum. A lét értelmére vonatkozó kérdésre a választ ezért akkor kaphatjuk meg, ha a jelenvalólétnek szegezve a kérdést, a jelenvalólét létszerkezetét vizsgáljuk meg, eloszlatva ezzel a homályt létmegértése körül. Heidegger úgy fogalmaz, hogy „a lét kérdésének kidolgozása ezek szerint ezt jelenti: áttekinthetővé tenni létében egy létezőt, a kérdezőt”²²

Heidegger heroikus vállalkozása, hogy szisztematikusan kibontsa a lét értelmét, befejezetlen marad, mint ahogyan fő műve is. Nagyon leegyszerűsítve²³ azt mondhatjuk, hogy azért, mert a jelenvalólét időbeliségétől a lét időiségéhez való átugrás kivitelezhetetlennek bizonyul azon a módon, ahogyan a *Lét és időben* ezt a szerző véghez akarja vinni. Fehér M. István összefoglaló művében ezt olvashatjuk: „A Lét és Idő új alapot, új fundamentumot igyekezett keresni a létkérdés számára, ám a mű egyik fontos – negatív – tanulsága épp az volt, hogy a lefektetni kívánt új alap valójában alaptalan alap. Végső fundamentumot keresni melyre a lét tudománya alapozható (...) magának az újkori filozófiának és tudománynak a megalapozó-megjelenítő gondolkodásának a sajátja. Így a metafizikai tradíciótól való eltávolodás kísérletében a Lét és Idő maga is elárulja, milyen hagyományból ered, és miközben megpróbál eloldódni tőle, éppen hogy visszautal rá: pontosan a metafizikai tradíciót kénytelen segítségül hívni ahhoz, hogy valami attól gyökeresen eltérőt kíséreljen meg mondani (...)”²⁴

A halál *Lét és idő* gondolatmenetében

A halál egzisztenciális fogalmának kidolgozása a mű 45-54 paragrafusaiban történik. Ez a *Lét és idő* második szakaszának első tíz paragrafusa. A halállal foglalkozó fejezetek *Lét és időben* elfoglalt kulcsszerepét két oldalról lehet megközelíteni. Egyrésztől figyelemre méltó, hogy a mű centrumában, a két szakasz határán találhatóak a paragrafusok, másrésztől a

²¹ Li 31.o (5.§)

²² Li 23.o (2.§)

²³ A dolgozat végén közelebbről vizsgálom a kérdést, hogy miért lehet a *Lét és idő* befejezetlen.

²⁴ Fehér M. István: Martin Heidegger – Egy XX. századi gondolkodó életútja 268.o

szervő elemzésének fókuszában - mint azt a későbbiekben részletesen is elemezni fogjuk - az egzisztenciastruktúra szerkezetének *egésze* áll.

1. A jelenvalólét egész voltára irányuló a kutatás

A mű első szakaszában a jelenvalólét analitikáját végzi el a szerző, ami egy előkészítő analízis. Arra szolgál, hogy egyáltalán tisztázza azt a horizontot, amin belül a jelenvalólét láthatóvá lesz, hiszen a lét értelmére vonatkozó kérdést ennek, az alapvetően létmegértésben létezése okán kitüntetett létezőnek akarjuk feltenni. Ehhez a feladathoz Heidegger szerint nem lehet akárhogyan és akárhonnan hozzáfogni. A vizsgálódás módszere, az ahogyan elvégezhetjük, a fenomenológia, ami a „vissza a dolgokhoz” maximáját írja elő. Fehér M. István úgy fogalmaz, hogy „a fenomenológia maximája a gyökértelen spekulációktól, a látszólag igazolt fogalmaktól, és a gyakran generációkon keresztül önmagukat fenntartó látszatproblémáktól való elfordulást jelenti...”²⁵ Ebben az értelemben egy eredetibb kérdezőmód, mert az évszázadok alatt berögződött és megkövesedett hagyományokat háttérbe szorítja, és megengedi a vizsgált létezőnek, hogy önmagából és önmaga által mutakozzon meg²⁶, elkerülve ezzel mindenféle dogmatizmust. A megközelítési pont, ahonnan a kitüntetett létező szerkezetének analízisét elkezdjük, az ahogyan a jelenvalólét a mindennapokban számunkra megjelenik, vagyis átlagos *mindennapiságában*²⁷ van. Az átlagos mindennapiságban létező jelenvalólétre az jellemző, hogy „legsajátabb létét *abból* a létezőből érti meg, amelyhez lényege szerint állandóan és mindenekelőtt viszonyul, vagyis a „világból”²⁸ –olvashatjuk a *Lét és időben*. A mű első fejezetének első szakaszában, ahol a jelenvalóléte, mint világban-benne-léte vizsgálja a szerző arra a konklúzióra jut, hogy „a jelenvalólét ontológiai struktúraegészének formálisan egzisztenciális egész-voltát tehát a következő struktúrában kell megragadnunk: „a jelenvalólét léte azt jelenti: már-egy (világ-)ban-benne-való-önmagát-előző-lét mint a (világonbelül utunkba kerülő létező-) höz kötött lét. Ez a lét kitölti a *gond* terminus jelentését (...).”²⁹ A *gond*, úgy mutatkozik meg, mint a jelenvalólét létszerkezetének egésze.

²⁵ Fehér M. István im. 115.o

²⁶ Li 33.o (5.§)

²⁷ uo.

²⁸ Li 32.o (5.§)

²⁹ Li 226.o (41.§)

A mű második szakasza azzal kezdődik, hogy megvizsgálja a szerző, vajon a jelenvalólét eddig feltárt szerkezete, mint gond eleget tesz-e az eredendő interpretáció kívánalmainak. A jelenvalólét eredendő ontológiai interpretációja az a mód, ahogyan az általában vett létmegértés lehetőségét tisztázhatjuk - azaz azt a horizontot, amin belül egyáltalán lehetséges a lét megértése mint olyan – és ezáltal a lét értelmére vonatkozó kérdéseinkre választ kaphatunk. Ha pedig ez így van, akkor meg kell vizsgálnunk, hogy milyen kritériumai vannak az eredendő ontológiai interpretációnak. Két kritériumra hívja fel Heidegger a figyelmet: a jelenvalólét egészét kell interpretálnunk és ezt tulajdonképpeniségében kell tennünk.

Ahhoz, hogy a jelenvalólét egészét interpretálhassuk előzetesen tisztáznunk és rögzítenünk kell azt a hermeneutikai szituációt - ezalatt az értelmezés, mint interpretáció előfeltevéseinek összességét értjük³⁰-, amiben az interpretációt végezzük, és ezen felül az interpretációnak „kifejezetten biztosnak kell lennie, hogy vajon a témává tett létező egészét előzetes birtokává tette-e.”³¹ Az eddigi vizsgálatok alapján a jelenvalólét létszerkezetének egészét a világban-benne-létből bontottuk ki és úgy tűnik, ezzel eleve lemondunk a jelenvalólét eredendő ontológiai interpretációjáról, amennyiben a kialakított hermeneutikai szituáció csak a jelenvalólét nem-egész voltára terjedhet ki, mert kétfajta hiányosságot is előidézett. Egyrészt a jelenvalólét számunkra átlagos mindennapiságában tűnt fel, ami a világban-benne-lét létszerkezetét mutatatta, ontikus értelemben azonban a mindennapiság nem pusztán világban-benne-lét, hanem egyben születés és halál közötti lét³² is. Másrészt a jelenvalólétnek ontológiai értelemben, mint lehető-létnek mindig van valamiféle kinnlevősége, valami olyan létmód, ami lehetőségként előtte áll, és pedig úgy áll előtte, hogy még-nem az. A jelenvalólétnek „lennitűdként mindig valami még nem levőnek kell lennie.”³³ Elismerve ezzel az eddigi analízis hiányosságát, ahhoz, hogy a jelenvalólétet eredendően tudjuk interpretálni, a már kidolgozott hermeneutikai szituációt kell bővítenünk, mert ami az eddigi szituáció hiányosságát okozta az nem más, mint hogy nem tette láthatóvá, hogy a jelenvalólét kinnlevőségéhez, másként fogalmazva „még-nem”-jéhez, a vég is hozzá tartozik. „A világban-benne-lét „vége” pedig a halál”³⁴ - írja Heidegger, ilyen értelemben, ha a

³⁰ Li 270.o (45.§)

³¹ uo.

³² Li 271.o (45.§)

³³ uo.

³⁴ Li 272.o (45.§)

jelenvalólét egészét be akarjuk vonni az interpretációba – amit az interpretáció eredendősége megkövetel -, akkor a halált is be kell vonnunk, amennyiben ez „határolja le és határozza meg a jelenvalólét mindenkor lehetséges egész-voltát.”³⁵

Az eredendő interpretáció másik kritériuma a jelenvalólét tulajdonképpeniségére vonatkozik. A jelenvalólét létszerkezetének gondként való értelmezése a jelenvalólét mindennapiságából indult ki. A mindennapiságban a jelenvalólét a világ dolgainál tartózkodik, a világban lévő létezőkkel foglalkozik, ami egy nem-tulajdonképpeni létmód. A jelenvalólétnek azonban, mint lehetőlétnak nyitottsága van a tulajdonképpeniségre. A két létmód közötti alapvető különbség, hogy a tulajdonképpeni létben a jelenvalólétnek magának kell megszabnia egzisztenciájának lehetőségeit, míg nem-tulajdonképpeni létben az akárki-ön maga teszi ezt meg helyette. Tehát az eredendő interpretáció feladata, hogy megmutassa a jelenvalólét létszerkezetén belül miként van megalapozva a jelenvalólét tulajdonképpeni lenni-tudása és aztán ennek egzisztens lehetőségét is felmutassa. Vagyis, hogy miként tudja önmaga lehetőségeit önmaga számára visszaszerezni. Azt mondhatjuk, hogy a jelenvalólét létszerkezetének gondként való értelmezése, nem elég ahhoz, hogy a jelenvalólétet eredendően interpretálja. Ebből adódóan Heidegger azt a következtetést vonja le, hogy a jelenvalólét egészlétét kielégítő módon csak akkor tudjuk tárgyalni, ha szert teszünk a jelenvalólét-szerűen véget-ért-lét ontológiai jellemzésére illetve a halál egzisztenciális fogalmára³⁶.

2. A két szakasz határa

Az 1. pontot azzal kezdtem, hogy a mű első szakaszában a jelenvalólét analitikáját végzi el Heidegger, ami egy előkészítő analízis. Maga a lét értelmére irányuló kérdés kidolgozása a *fundamentálonológia*; „fundamentál”, amennyiben megalapozza minden más ontológia lehetőségét, ontológia, amennyiben a lét értelmére vonatkozik a kutatás. Azonban a léttel a kikérdező nem tud találkozni, csak a létezőkkel³⁷, így a lét értelmére vonatkozó kérdésre is csak egy kitüntetett létező szerkezetének vizsgálatán keresztül kaphatunk választ. Ez a vizsgálat az *egzisztenciális analitika*. Ebből következik az, amit Heidegger állít, hogy „a *fundamentálonológia* a jelenvalólét *egzisztenciális analitikájában* keresendő.”³⁸ *A Lét és idő*

³⁵ uo.

³⁶ Li 276.o (47.§)

³⁷ Vö: „A lét mindenkor egy létezőnek a léte” Li 24.o (3.§)

³⁸ Li 29.o (4.§)

első szakaszában lefolytatott analízis azonban előkészítő jellegű, mert csak a létező létét vizsgálja és nem a létező létének az értelmét. A második szakasz azzal a kérdéssel kezdődik, hogy „mit nyújtott számunkra a jelenvalólét előkészítő analízise és mi az, amit keresünk?”³⁹ Ez pedig arra enged következtetni, hogy az előkészítő egzisztenciális analitikát elvégezve most áttérünk, áttérhetünk valami másra. Ha ez így van, akkor mi ez a más? A nem előkészítő, a *valódi egzisztenciális analitika* vagy már a *fundamentálonológia*? Heidegger előkészítő analízis alatt annak a horizontnak a tisztázását érti, amin belül a létkérdést kidolgozhatjuk. Ez egy eredendőbb vizsgálat szempontjából nézve valóban előkészítő jellegű, mert ha tisztáztuk a horizontot, akkor a jelenvalólét analitikáját egy tulajdonképpeni ontológiai alapon meg kell ismételni. Megítélésem szerint félreértés lenne úgy értelmezni, hogy az egzisztenciális analitika az első fejezettel befejeződött és továbblépünk a fundamentálonológiára, mert az előbbi valamilyen módon „tartalmazza” az utóbbit. Érthetőbben fogalmazva, ezek nem építőkövek szerűen egymásra rakott elemek, hanem inkább koncentrikus körök, amik tartalmazzák egymást, így nem tartom valószínűnek, hogy akár a kutatásban magában tisztán ellehetne választani egymástól ezeket, akár szintbeli különbségeket lehetne tenni velük kapcsolatban.

Miért fontos ez a halál témájára nézve? Mert ez az a fogalom, ami az átmenet középpontjában van. Gelven egyenesen úgy fogalmaz, hogy az átmenetet az egzisztencia létmódjának kérdésétől ahhoz, hogy mit jelent létezni, nem más, mint az ember saját halálának tudatában levése.⁴⁰ Stephen Mulhall pedig azt olvashatjuk, hogy Heidegger halálkonceptiója a híd az ontológiai és az ontikus dolgok között⁴¹.

A kutatási terület konkretizálása

A halálhoz az évszázadok, évezredek alatt hozzákapcsolódtak olyan kérdéskörök, amik megkerülhetetlennek bizonyultak. Amikor Heidegger a halál egzisztenciális fogalmát igyekszik tisztázni, akkor ezektől elhatárolódik. Nem pusztán arról van szó, hogy a halál

³⁹ Li 269.o (45.§)

⁴⁰ Michael Gelven: A Commentary on Heidegger's Being and Time 140.o

⁴¹ „... we cannot grasp Heidegger's account of death except against the horizon of his account of the ontological difference – the division between ontic and ontological matters.” Stephen Mulhall Human Mortality: Heidegger on How to Portray the Impossible Possibility of Dasein 304.o

egzisztenciális fogalma nem az élet végén bekövetkező eseményt jelenti - mint azt a későbbiek során látni fogjuk -, hanem hogy a szerző nem vizsgálja a következő kérdéseket:

- Lehetséges-e a halál utáni élet, vagy lehet-e bármilyen értelemben halhatatlanságról beszélni. Példaként említhetjük Epikurost, aki szerint „az a helyes felismerés, hogy a halál semmit sem jelent számunkra, a halandó életet azért teszi örvendetessé, mert nem tételez fel a halál után végtelen időt, hanem elveszi a halhatatlanság utáni vágyat.” Tehát azt láthatjuk, hogy a halálról való gondolkodás eleve egy olyan kontextusba folyik, aminek része a halál utáni élet valamilyen megítélése. Heidegger azonban nem von le semmilyen következtetést a halál utáni lét lehetőségére vagy lehetetlenségére vonatkozóan. Ezt a kérdést kívül helyezi a kutatási területén. Úgy fogalmaz, hogy az analízis „a fenomént csupán abból a szempontból interpretálja, hogy az hogyan gyökerezik a *jelenvalólétben* a mindenkori jelenvalólét létlehetőségeként.”⁴²

- A halálnak, mint az embert érő szenvedésnek van-e értelme, vagyis jó vagy rossz dolog meghalni. Ezt a kérdéskört Heidegger a halál metafizikájának nevezi, és szintén kutatásán kívül helyezi, mert ez a filozófiától különböző tudományra tartozik, ami másfajta vizsgálatokat követel meg. Azonban az, hogy ezeket a vizsgálatokat érdemben véghez lehessen vinni, előfeltételezi „a halál létjellegének megértését”⁴³. Vagyis itt visszatérve a fundamentálonológiára, először a lét értelmét kell tisztázni, ahhoz, hogy aztán a létezőkkel dogmatizmus nélkül foglalkozhassunk.

Első ránézésre az, hogy a jelenvalólét teljességét, egész létét a világban megtaláljuk lehetetlennek tűnik akkor, ha ennek a teljes létnek a halált is 'tartalmaznia' kell. A halál éppen az, ami megszünteti a jelenvalólét létezését, tehát „mint létező már soha többé nem lesz tapasztalható”⁴⁴. Azonban mielőtt ezt a vállalkozást elhajítanánk, mint reménytelenül azt javasolja a Heidegger, hogy vizsgáljuk meg, vajon valóban egzisztenciális értelemben ragadtuk-e meg a véget-ért-létet, a jelenvalólét halálát.

⁴² Li 288.o (49.§)

⁴³ uo.

⁴⁴ Li 275.o (46.§)

II. fejezet

Heidegger halál fogalmai a *Lét és idő* 45-53 paragrafusai alapján

A halállal foglalkozó fejezeteknek több megközelítési módja lehetséges. Véleményem szerint a kulcs a megértéshez, ha végigkövetjük Heidegger miként választja el egymástól három különböző értelmét a halál fogalmának, nevezetesen a **kimúlás-t**, **elmúlás-t** és a **halál-t**, hogy megtalálja a halál egzisztenciális értelemben vett fogalmát. A tét az, hogy a halál egzisztenciális fogalmának megtalálásával lehetőség nyílik a jelenvalólét eredendő interpretációjára – létszerkezet egészének felmutatására -, aminek segítségével válaszolhatunk a kérdésre, hogy mi az általában vett lét értelme.

Nem-jelenvalólét-szerű létezők vége

Az élőlények bevégződését a heideggeri terminológiában *kimúlásnak*⁴⁵ nevezzük. Azért van szükség a megkülönböztetésükre, mert az élőlények összefoglaló neve alatt a nem-jelenvalólét-szerű létezőket értjük - az állatokat, növényeket, stb - azaz mindazokat, amik nem viszonyulnak megértő módon saját létezésükhöz. Heidegger úgy fogalmaz, hogy „a *jelenvalólét* világot-el-hagyásának a meghalás értelmében különböznie kell a pusztán-élő világot-el-hagyásától.”⁴⁶ Nincs szükség a kimúlásuk vizsgálatára, mert nem tudjuk leolvasni róluk a jelenvalólét-szerkezetű létezők halálhoz való viszonyát. Azt a *Lét és idő* első szakaszában leszögezte a szerző, hogy az általában vett lét értelmére vonatkozó kérdés kikérdeztette a jelenvalólét, mégpedig létére való reflektálása okán. Tehát ha a halál fogalmában a jelenvalólét állandó kinnlevőségét, még-nemjét keressük, akkor az egzisztenciális halálfogalom semmiképpen sem jelenti az élőlények életének végét.

Jelenevalólét-szerű létezők vége

Az emberek azonban egészen másfajtaképpen léteznek mint a többi élőlény - hiszen létszerkezetük kitüntetett, amennyiben viszonyulnak létükhöz - ezért haláluknak is másfajtanak kell lennie.

⁴⁵ Martin Heidegger: *Lét és idő* 287.o (erre a könyvre a továbbiakban Li-ként fogok hivatkozni)

⁴⁶ Li 280.o (47.§)

Először azt vizsgálja meg a szerző, hogy rátalálunk-e a halál egzisztenciális fogalmára, ha véget-ért-lét-ként értelmezzük. Ebben az esetben a jelenvalólét még-nemje lehet *kinnlevőség*, a kinnlevő még-nem összegeként, vagy a még-nem megragadásaként vagy beteljesülésként fog feltűnni, ami azonban minden esetben azt eredményezi, hogy „az interpretáció a jelenvalólétet ontológiailag valami kéznéllevőbe fordítja át”⁴⁷ – összegzi Heidegger. Ha a véget-ért-létet, a halált, *bevégződés* értelmében tárgyaljuk, akkor abbamaradást, eltűnést vagy készenlétet jelentenének. Ám ezekben az interpretációkban ugyanazzal a problémával szembesülünk, mint a kinnlevőség esetében, hogy a „jelenvalólétet kéznéllevőként, illetve kézhezállóként tételeznénk.”⁴⁸ A halál mint vég, kinnlevőség vagy bevégződésként való értelmezésekben az történik, hogy a jelenvalólét valamilyen befejezett egészé válik. Ebben a pillanatban eltűnik alapvető létkaraktere, nevezetesen, hogy lehető-lét-ként létezik, azaz ameddig egzisztál, mindig van valamiféle létlehetősége, ami előtte áll, de ami még-nem ő maga.⁴⁹ Heidegger úgy fogalmaz, hogy „ameddig a jelenvalólét létezőként *van* önmaga „teljességét” soha nem éri el. Ha mégis elnyeri, akkor a nyereség egyenesen a világban-benne-lét elvesztésévé válik.”⁵⁰ A halál véget-ért-létként való értelmezésének alapja, hogy olyan eseményként értelmezi, ami a jelenvalólét létezésének végén áll, azt lezárja, befejezi, ezzel egészé téve, de azzal az eredménnyel jár, hogy tárgyiasítja. Azonban tagadhatatlan tény, hogy a jelenvalólét élete egyszer véget ér. Mint megértő lét azonban ehhez valamiképpen viszonyul, ezért a kimúlás és a meghalás közötti köztes fenomént Heidegger *elhunyás*⁵¹-nak nevezi, ami alatt a jelenvalólét fiziológiai halálát értjük. Ez a kimúlástól – vagyis az élőlények bevégződésétől - annyiban különbözik, hogy „nincs ontikusan elszigetelve, hanem a jelenvalólét eredendő létmódja is meghatározza”⁵². Heidegger soha sem kérdőjelezi meg, hogy a biológiai halál – elhunyas -, vagy másként haláleset valóban az ember földi életének legvégén, annak lezárásaként történik meg. De ha a halálesetet tekintjük a halál egzisztenciális fogalmának, vagyis azt gondoljuk, hogy a halál megtapasztalásával válik egészé a jelenvalólét, úgy elvétjük az egész-voltra való rátalálás lehetőségét. Ebben az esetben nem érhetjük tetten, hogy a jelenvalólétnek mindig van „*kinnlevősége*, amely, mint

⁴⁷ Li 290.o (50.§)

⁴⁸ Li 285.o (48.§)

⁴⁹ Vö. Fehér M. István összefoglalásával: „Ha az ittlétet az egzisztencia határozza meg, s ennek a lennitudás a lényegi mozzanatát alkotja, akkor ebből az következik, hogy ameddig csak van, az ittlét még soha nem merítette ki lenni tudását.” Vagyis még mindig marad valami léteznivalója. In: Fehér M. István: Martin Heidegger 166.o.

⁵⁰ Li 275.o (46.§)

⁵¹ Li 287.o (49.§)

⁵² uo.

saját lenni-tudása még nem vált valósággá”⁵³, hogy a jelenvalólét lényegében rejtezik egy lezáratlanság. Abban a pillanatban, hogy ezek a kinnlevőségek megszűnnek, azaz lezárttá válik a jelenvalólét, egyben megszűnik jelenvalólétként létezni és már-nem-világban-benne-létté változik. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy megszűnik mint-létező lenni és mi-létezővé válik. A lényeg pedig éppen itt van vagyis, hogy a továbbiakban megszűnik, mint lehető-lét lenni és dolog-létté válik, ami nem más, mint a halott test.

Az emberi tetem azonban több mint pusztán valamilyen kéznéllevő dolog, mert lehet utó „élete”, például a patológia tárgya lehet, vagy a hozzátartozók összegyűlhetnek körülötte a ravatalnál, tehát bizonyos értelemben még lehet a világban. Ám ezek segítségével nem találhatjuk meg a halál egzisztenciális fogalmát, hiszen a már-nem-jelenvalólét-szerű-létezővel történik meg az, hogy a ravatalozóban körülállják, vagy a boncmester vizsgálja. Továbbra is ahhoz kellene tartanunk magunkat, hogy a halál számunkra lényegtelen, amikor a halál itt van már én nem vagyok, amikor én vagy akkor pedig a halál nincs jelen – Epikuroszt plagizálva. Tehát az elhunnyással nem találjuk meg a halál egzisztenciális fogalmát, azaz nem tudjuk segítségével a jelenvalólét létszerkezetének egészét interpretálni. Nem hanyagolható el azonban olyan tekintetben, hogy mások halála az az esemény, ami magára vonja a jelenvalólét figyelmét a már-nem-a-világban-benne-létre.

Heidegger külön kitér mások halálának eseményére. Láthattuk, hogy a halál fizikai értelemben való megtapasztalásával semmire sem megyünk a létkérdés megválaszolásának tekintetében, hiszen ez egyenlő a jelenvalólét létének elvesztésével. Felmerül azonban az, hogy ha nem is a sajátunk, de talán mások halálán, fizikai elhunyasán meg tudjuk tapasztalni a véghez-való-eljutást. Heidegger felhívja arra a figyelmet, hogy ez naív elképzelés, hiszen mások halálánál mindig csak mellette vagyunk. Azt a létmódot, amikor a létet veszítjük el, ezzel még nem tudjuk megérteni. Hiszen ebben az esetben a halott (test) marad együtt a világban lévőekkel, egy mi-létező és nem a jelenvalólét, mint lehető lét. Heidegger úgy fogalmaz, hogy az a kérdés, hogy „mi az ontológiai értelme a haldokló meghalásának, mint *az ő léte* egyik létlehetőségének.”⁵⁴

A keresésünk célja a jelenvalólét eredendő interpretációja, amiről kimutattuk, hogy a halál egzisztenciális fogalmán keresztül fogjuk tudni véghezvinni, mert ez fogja szolgáltatni a

⁵³ Li 275.o (46.§)

⁵⁴ Li 278.o (47.§)

jelenvalólét egész-létét, ami pedig az interpretáció eredendőségének egyik feltétele. Azonban azt is láthatjuk, hogy az elhunyas értelmében vett halál, mint befejezettség, a jelenvalólétből, mint lehető létből kézhezálló vagy kéznéllevő létet teremt, megszüntetve ezzel alapvető lehető-lét karakterét. A halál fogalmát, tehát nem az élet végén bekövetkező eseménynél kell keresnünk, hanem olyannak kell lennie, amihez a jelenvalólét **még életében viszonyulhat**. De ha a halál alatt nem a szervezet életfenntartó képességeinek összeomlását értjük, akkor mégis mit jelent? Heidegger a következőket mondja erről: „A *meghalás* mint megnevezés pedig arra a létmódra érvényes, amelyben a jelenvalólét halálhoz *viszonyulva van*⁵⁵.”⁵⁶ A fejezet elején elkülönített három fogalomból ez az a harmadik, amiben a jelenvalólét a halálhoz viszonyul, még életében teszi ezt és olyan módon, hogy ez a viszony megtartja lehető-létében. A véghez viszonyulva a jelenvalólét beemeli létszerkezetébe önmaga még-nem-jét, állandóan már a maga még-nemjeként van. Tehát ebben az esetben a halál a létnek egyik létmódja lesz, amiből kiindulva a „jelenvalólét-egész-voltára vonatkozó fejtegetések lehetséges értelme körülhatárolható.”⁵⁷ A halál teljes egzisztenciál-ontológiai fogalmának definícióját Heidegger így foglalja össze: „*a halál mint a jelenvalólét vége a jelenvalólét legsajátabb, vonatkozás nélküli, bizonyos és mint ilyen, meghatározatlan, meghaladhatatlan lehetősége.*”⁵⁸ A definíció megértéséhez az egyes kulcsfogalmak elemzésén keresztül vezet az út:

legsajátabb: a heideggeri magyarázat, hogy „a jelenvalólét számára egyenesen saját világban-benne-létére megy ki a játék.”⁵⁹ A halál a jelenvalólét legsajátabb létlehetősége, mert amennyiben van halál, az mindenkor az enyém. A halálom soha nem ruházható át másra. Egy dolgot megírásának tekintetében helyettesíthetőek vagyunk – megírhatja nevünkben valaki más -, a házimunka elvégzése tekintetében ismét kicserélhetőek vagyunk - felfogadhatunk valakit -, az élet rengeteg területén kicserélhetőek és helyettesíthetőek vagyunk, de a halál tekintetében minden embernek magának kell kiállnia. Ez igaz abban az esetben is, ha valaki helyett halunk meg - például Baradlay Jenő Baradlay Ödön helyett -, mert ilyenkor feláldozzuk magunkat valaki helyett egy bizonyos ügyben, azonban ezzel, nem a másik

⁵⁵ A magyar fordításban halálhoz-viszonyuló-lét terminussal találkozunk, míg az angol fordításokban being-toward-death-tel. Véleményem szerint a magyar fordítás nem teszi elsőre láthatóvá azt, amit az angol toward – valami felé előre szó sokkal plasztikusabban ad vissza. Itt a jelenvalólét önelőzésére gondolok, ami a halálhoz való viszonyában különösen fontos szerepet játszik. Bár kicsit körülményesebb a használata, de jobban visszaadja a kifejezést a vég-felé-való-lét, vagy halál-felé-való-lét terminus. Vö: Fehér M. Istváni im. 169.o

⁵⁶ Li 287.o (49.§)

⁵⁷ Li 285.o (48.§)

⁵⁸ Li 300.o (52.§)

⁵⁹ Li 291.o (50.§)

halálát haljuk, nem vállaltuk át azt, legfeljebb időbeli haladékat adtunk neki. Ez a meghatározás triviálisnak hat, annak fényében, hogy az ember biológiai folyamatai működtetésében sem helyettesíthető. Azonban az ember biológiai működése nem tesz eleget a halál többi kritériumának, hogy ebben a jelenvalólét léte maga a tét és hogy lényegileg tartozik hozzá a jelenvalólét egzisztenciájához. Kétségtelenül senki más nem tud helyettem ásítani, de az ásításkor egyrésztől nem a létem a tét, míg a halálnál az, másrésztől tulajdonképpen elképzelhetünk embert úgy, hogy egész életében nem ásít, míg ez a halálesetében nem igaz.

vonatkozás nélküli: mert „a többi jelenvalóléthez fűződő valamennyi vonatkozástól eloldódik.”⁶⁰ Saját halálomban másokhoz való minden vonatkozás, viszonyítás és kötődés megszűnik. Heidegger azt állítja, hogy ez az a létlehetőség, amikor a jelenvalólét visszakapja az irányítást *az akárki* – kicsivel később még visszatérünk *az akárki* értelmezésére - uralmától a saját léte felett. A jelenvalólét egyedivé válik, abban az értelemben, hogy a többiekkel való viszony rendszert teszi megkérdőjelezhetővé. Az út a nyelvhez c. írásában a magányossal kapcsolatban fejti ki Heidegger talán még érthetőbben, hogy mit ért ezalatt, amikor úgy fogalmaz: csak az lehet magányos aki nincs egyedül, nem elkülönült. A „magányosban ezzel szemben épp a közös hiánya ölt testet – mint az *ahhoz* fűződő legszorosabb vonatkozás.”⁶¹

bizonyos és mint ilyen meghatározatlan: itt nem a halálesetnek a bizonyosságáról beszél a szerző, ami „tagadhatatlan tapasztalati tény.”⁶² A halált bizonyos létlehetőségként értelmezi. A halál bizonyosságának az a jellemzője, hogy „a halál minden pillanatban lehetséges”, nem lehet hozzá előre egy pontos időpontot rendelni, tehát meghatározhatatlan is. A bizonyos mégis meghatározhatatlanságának következménye, hogy a jelenvalólét fenyegetetten érzi magát a halál által. Az a diszpozíció amiben ez fenyegetettség érzés megjelenik a szorongás.

meghaladhatatlan: a halál „az egzisztencia abszolút lehetetlenségével szembesíti”⁶³ a jelenvalólétet. Meghaladhatatlan, hiszen ez a jelenvalólét teljes lehetetlenségének lehetősége, annak lehetősége, hogy nincs. Heidegger úgy fogalmaz, hogy „a többé-nem-jelen-lenni-tudás lehetősége.”⁶⁴

⁶⁰ uo.

⁶¹ Martin Heidegger: Az út a nyelvhez 250.o

⁶² Li 298.o (52.§)

⁶³ Li 296.o (52.§)

⁶⁴ Li 291.o (50.§)

létlehetőség: a halál a jelenvalólét számára a „legvégső még-nem” karakterével bír. De ez a még-nem, mint azt láttuk nem még-nem-kéznéllevő, hanem olyasmi, ami küszöbön áll.

A halál, a jelenvalólét vége egy olyan kitüntetett létmód, ami a küszöbön állás jellegével bír (bizonyosan el fog következni, de nincs egy előre szabott mikor-ja) és amelyben a jelenvalólét, mint jelenvalólét egész lehet (a saját még-nem-jéhez, elmúlásához fut előre). A véghez már eleve viszonyul valamiképpen, mert mint világban-benne-lét ki van szolgáltatva a halálnak és ezért értelmezi azt. Az értelmezés alapja valamilyen megértés, tehát a jelenvalólét mindigis már valahogyan érti a halált. Ahhoz, hogy valóban elfogadjuk, hogy ez a halál egzisztenciális fogalma meg kell vizsgálni miként jelenik meg számunkra, hiszen a mindennapi létünkben kiindulva ez az értelmezés közel sem egyértelmű. Ezért fogalmaz úgy Heidegger, hogy ez pusztán a halál fogalmának előzetes körvonalazása, de „ennek mindenekelőtt a jelenvalólét legközelebbi konkréciójában, mindennapiságában kell láthatóvá válnia.”⁶⁵

⁶⁵ Li 293.o (50.§)

III. fejezet

A halálhoz való viszonyulási módok

A jelenvalólét megértő-lét és a világban való viszonyait megértése alapján rendezi be. Ennek következményeként a jelenvalólét halál megértését a hozzá való viszonyulásban érhetjük tetten, ott konkretizálódik. Tehát, ha a véghez-viszonyuló-lét nem pusztán játék a szavakkal, akkor a feladatunk az, „hogy a halálhoz viszonyuló létet mint egy lehetőséghez viszonyuló létet, mégpedig a jelenvalólét egy kitüntetett lehetőségéhez viszonyuló létet jellemezzük”⁶⁶, éspedig olyan módon, ahogyan a jelenvalólét a „a maga végéhez *viszonyuló* létében van.”⁶⁷ A véghez viszonyulni kétféle módon lehetséges: tulajdonképpen vagy nem tulajdonképpen módon.

A halálhoz viszonyuló nem-tulajdonképpen léte

A nem tulajdonképpen halálhoz-való-viszonyulást a jelenvalólét mindennapiságában találhatjuk meg. A jelenvalólét elsősorban abból a világból érti meg magát, amiben mindennapi tevé-vevéseit intézi. A *Lét és idő* első szakaszában részletesen kifejti a szerző, hogy mi is a mindennapiság, itt most elégedjünk meg azzal, hogy a heideggeri definícióban ez az *akárki* [das Man]⁶⁸ világa, ami „a fecsegésben kimondott közfelfogásban konstituálódik”⁶⁹, egy általánosan elfogadott értelmezési horizont, amit nevezhetünk közvéleménynek. Az *akárki* hétköznapi fecsegésében a halált ’halálesetként’ értelmezi. Ezzel:

elleplezi azt, hogy a jelenvalólét *legsajátabb* létlehetőségéről van szó, mert úgy tünteti fel, mint egy állandóan ismétlődő léteseményt, ami sajátosságosan senkihez sem tartozik és nem úgy, mint ami lényegszerűen az enyém.

elleplezi, hogy *vonatkozás nélküli*, mert amikor „gondoskodik arról hogy állandóan nyugodtak legyünk a halál felől”⁷⁰ akkor egyúttal úgy mutatja be, mintha az nem kizárólag a „magán ügyünk” lenne, hanem értésünkre adja hogy, haldoklásunkkal elszámolással tartozunk a nyilvánosságnak, aminek nyugalalmát nem szabad megzavarnunk.

⁶⁶ Li 303.o (53.§)

⁶⁷ Li 300.o (52.§)

⁶⁸ Li 153.o (27.§)

⁶⁹ Li 293.o (51.§)

⁷⁰ Li 295.o (51.§)

elleplezi *bizonyosságát és meghatározhatatlanságát* azzal, hogy úgy beszél róla, mint valamiről, ami bizonyosan el fog érkezeni, 'de' még nincs jelen, így még érinti a jelenvalólétet, tehát egyenlőre nem is kell vele foglalkoznia.

elleplezi *meghaladhatatlanságát*, mert: a 'de'-vel felállít egy képzeletbeli sorrendet, aminek a halál a végén áll. Majd meg fogok halni, de előtte még ezt meg azt meg kell tennem. A halál elé kerülnek a mindennapi teendők, a világ gondozásába való belevezetés.

elleplezi *létlehetőség* jellegét, mert egy olyan esetté degradálja, ami állandóan mindig megtörténik. Eleve valamilyen valóságot kölcsönöz neki.

Az *akárki* jogot formál arra, hogy megmondja miként viselkedjünk a halállal szemben, megfosztva ezzel a jelenvalólétet attól, hogy magára vegye legsajátabb, kitüntetett létlehetőségét. A jelenvalólét így a halál megértésében nem magára támaszkodik, hanem beleveszik az *akárki* által nyújtott értelmezésbe. Ez a haláltól való szorongást haláltól való félelemmé változtatja. A félelem kimutatását az *akárki* gyáva gyengeségnek titulálja. Az előírt viselkedés a halállal szemben a közönyös nyugalom, ami nem zavarja meg a nyilvánosságot „nyugalmában és gondoskodó gondtalanságában”⁷¹. Heidegger úgy foglalja össze a nem-tulajdonképpen véghez viszonyuló létet, mint a „halál elől való átértelmező, nem-tulajdonképpenien megértő és elleplező kitérés”⁷², vagyis nem más ez, mint a halál elől való állandó menekülés.

A halálhoz viszonyuló tulajdonképpen léti

A halálhoz viszonyuló tulajdonképpen léti mindenképpen másnak kell lennie, mint a fent tárgyaltak. Két dolgot mindenképpen feltételez; az egyik, hogy a lehetőséget, mint lehetőséget értelmezi a halált, tehát nem fordítja át valamilyen jövőbeli eseménybe, a másik, hogy a halálhoz való viszonyulás nem menekülő. „Az ilyen lehetőséghez viszonyuló létet terminológiailag a lehetőségbe való előrefutásként ragadhatjuk meg”⁷³ – írja Heidegger. A halálhoz viszonyuló tulajdonképpen léti a halál egzisztenciális fogalmának kulcsfogalmai a következő képen értelmezhetőek:

⁷¹ Fehér M István im. 170.o

⁷² Li 296.o (52.§)

⁷³ Li 304.o (53.§)

legsajátabb: a halál feltárja a jelenvalólét számára, hogy saját létéről, mint kitüntetetről van szó, aminek megértésében nem hagyatkozhat az akárki irányítására.

vonatkozás nélküli: mert a halálhoz való előrefutás nyilvánvalóvá teszi a jelenvalólét számára, hogy a legsajátabb lenni-tudását neki magának kell magára vennie és nem támaszkodhat az akárki által diktált létlehetőségekre. Ilyen értelemben elszigeteli másoktól a jelenvalólétet – magányossá teszi -, amikor másokkal való minden gondoskodó-gondozó viszony felmondja a szolgálatot.

bizonyos és mint ilyen meghatározatlan: A halál bizonyossága nem hasonlít a kéznéllevők vagy kézhezállók bizonyosságához „más és eredendőbb, mint a világon belül utunkba kerülő létezőre vagy formális tárgyakra vonatkozó bármiféle bizonyosság; mert ez a világban-benne-lét bizonyossága”⁷⁴- írja a szerző. Ez azt jelenti, hogy a jelenvalólét tudja, hogy halála mindenkor csak az övé és éppen ezáltal tudja azt is, hogy létezik, de ehhez a lehetőséghez előrefutva önmagának kell lehetővé tennie azt. Bizonyossága mellett mégis meghatározatlan, hiszen az egzisztencia teljes lehetetlensége bármikor lehetséges, egy folyamatos fenyegetést jelent. Ennek megértése, mint minden megértés diszpozicionális. Az a diszpozíció, ami nyitva tudja tartani a lehetőséget a maga lehetőségében a (az állandó) fenyegetést a szorongás.

meghaladhatatlan: a halál egzisztenciális fogalmának meghaladhatatlansága azt egzisztencia abszolút lehetetlenségének küszöbön állását jelenti. Ehhez való tulajdonképpeni viszonyulásban a jelenvalólét szabaddá válik egzisztenciájának lehetetlensége számára, megmutatkozik a mindenkor elért egzisztencia törekenysége és relativitása. Heidegger úgy fogalmaz: „szabaddá válva a vég felől meghatározott, vagyis végesként értett legsajátabb lehetőségek számára, a jelenvalólét megszünteti azt a veszélyt, hogy saját véges egzisztencia megértéséből kiindulva a mások azt meghaladó egzisztencialehetőségeit félreismerje, avagy azokat félreértve a sajátjára kényszerítse rá, hogy így jusson el a legsajátabb faktikus egzisztenciájához.”⁷⁵ Egyedül a halálhoz való előrefutásban van lehetősége a jelenvalólétnek nem beleveszni a világ gondozó-gondtalanságába.

létlehetőség: az általában vett egzisztencia lehetetlenségének lehetősége előtt találja magát a jelenvalólét. A halál minden valamihez való viszonyulás, minden egzisztálás lehetetlenségének lehetősége.

⁷⁴ Li 308.o (53.§)

⁷⁵ Li 307.o (53.§)

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a halál egzisztenciális fogalma a tulajdonképpeni halálhoz-való-viszonyulásban lesz pozitívan felfedezhető, mert ebben az esetben a jelenvalólét eloldódik az akárki uralmától, saját kezébe veszi önmaga létét, azáltal, hogy legvégső lehetőségéhez előrefutva megérti lehetőségét a tulajdonképpeni egzisztálásra

IV. fejezet

A halál egzisztenciális fogalmának kifejtése

Már értekezésem elején említettem, hogy a halálkonceptiót lehetetlen önmagában, a *Lét és időből* kiszakítva koherensen értelmezni. Elemzésünk során itt érkezünk arra a pontra, ahol ez egészen nyilvánvalóvá válik. Ha nem akarunk abba a hibába esni, hogy homályosnak, szavakkal való játéknak, vagy egyenesen zagyvaságnak nevezzük a heideggeri elemzést, mint azt egyes interpretációk teszik⁷⁶, akkor értelmezésünk során mindenekelőtt a *Lét és idő* alapvető célkitűzését kell szem előtt tartanunk, ami nem más, mint az általában vett lét értelmére való rákérdezés. A halál egzisztenciális fogalmának tisztázására azért volt szükség, mert a szerző ígérete szerint ezzel eredendően tudjuk az egész egzisztenciát interpretálni, amennyiben a halál fogalmával be tudjuk emelni a jelenvalólét még-nemjét is. Ha fel tudjuk mutatni a jelenvalólét létszerkezetének egészét, akkor lehetővé válhat válaszolni az általában vett lét értelmére feltett kérdésre.

A halál egzisztenciális fogalma első olvasatra semmilyen segítséget nem ad a jelenvalólét egészének megértéséhez, sőt talán több kérdést vet fel az interpretálóban, mint amennyi választ ad. Havi Carel szavaival élve: „mert hát **mit** is ért Heidegger a **halálhozviszonyuló-lét alatt**? Azt a tényt, hogy minden élőlény folyamatosan a halál felé tart? Vagy a jelenvalólét azon képességét, hogy felfogja végességét? És egyáltalán **milyen értelemben lehet a halál lehetőség**, mint ahogyan azt Heidegger állítja?”⁷⁷ A következőkben ezekre a kérdésekre igyekszünk választ találni.

A halált egzisztenciálisan...

Ahhoz, hogy megérthessük miként lehet a halál lehetőség és mi az, hogy halálhozviszonyuló-lét mindenekelőtt tisztában kell lennünk azzal, hogy a *Lét és időben* folytatott elemzések a vizsgálódás két különböző „szintjét” választják el egymástól: az ontológiai-egzisztenciálisat az ontikus-egzisztenciálisról. Az előbbiek egy mélyebb struktúrára vonatkoznak, míg utóbbi azokra a tevékenységekre, lehetőségekre, tárgyakra, amik elérhetőek számunkra.

⁷⁶ Lásd Paul Edwards hírhedt jellemzése, miszerint Heidegger halál-leírása „nem egyéb, mint szavakkal való botrányos, sőt mondhatni perverz játék.” In: Csejtei Dezső: *Filozófiai metszetek a halálról* 193.o

⁷⁷ Havi Carel: *Temporal Finitude and Finitude of Possibility: The Double Meaning of Death in Being and Time* 541.o Kiemelések tőlem TD.

Az egzisztens létezését az egzisztenciális teszi egyáltalán lehetővé. A halál tekintetében az egzisztenciális jelző azt jelenti, hogy nem a halált mint tárgyat, esszenciát, entitást vizsgáljuk, hanem azt hogy mit jelent a halál a jelenvalólét számára, hogyan jellemzi a halál a jelenvalólét létstruktúráját, miként lesz létlehetőség a számára. Talán nem teljesen haszontalan, ha ide citálom Michael Gelven táblázatát⁷⁸, ami kitűnően megmutatja a két szint közötti különbséget:

A vizsgálódás tárgya	Lét (Sein)	Létezők (Das Seiende)
A vizsgálódás típusa	Ontológiai	Ontikus
A vizsgálódás feltételei (létjellemzők alapplehetőségei)	Egzisztencialék	Kategóriák
Az események státusza a vizsgálódás során	Faktuális/ Fakticitás	Faktikus
Az öntudat módja a vizsgálódás során	Egzisztenciális	Egzisztens

A halált az egzisztencia lehetetlenségének jellemzett lehetőségeként fogjuk fel...

Az alcímekben szereplő mondat megértése a heideggeri halálértelmezés megértésének egyik kulcsa. Amennyiben a lehetőség-lehetetlenség fogalmát a hagyományos értelemben vett aktuális-potenciális keretek között értelmezzük, akkor a bekezdéscímekben szereplő állítással semmire sem megyünk. Az aktuális az, ami elérhető, megvalósítható a jelenvalólét számára, a potenciális pedig valami, ami megvalósításra vár. E logika mentén a halál, mint a lehetetlenség megvalósítása egyenesen az öngyilkosságra buzdítana, azonban minthogy akkor a jelenvalólétből dologlét lenne, ez nem segít a halál egzisztenciális fogalmának megtalálásában. Ha nem valami, ami aktualizálásra vár, akkor milyen értelemben lehet a halál lehetőség? A megértéshez mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, hogy az egzisztencia lehetőségei „számára mindenkor lehetséges módjai a létnek”.⁷⁹

⁷⁸ Michael Gelven: A Commentary on Heidegger's Being and Time 24.o

⁷⁹ Li 59.o (9.§)

A jelenvalólét egzisztenciája – léte, amelyhez mindig így vagy úgy viszonyul – mindenekelőtt világban-benne-lét, mert mindenkor egy világban található meg, anélkül elképzelhetetlen. A világnak, két funkciója van. Egyrészt ez a világ a környezetünk, amelyben a tárgyak, dolgok, eszközök – összefoglaló nevükön a kéznéllevők - utunkba kerülnek. Heidegger világ alatt nem egy tartályt ért, nem pusztán a körülöttünk lévő végtelenszámú dolgok összességéként gondolja el. „Ontológiailag a világ nem annak a létezőnek a meghatározása, amely lényege szerint nem jelenvalólét, hanem magának a jelenvalólétnek egy jellemzője” – írja⁸⁰, egyáltalán az a struktúra, ami a jelenvalólét környezetében lévő tárgyaknak értelmet ad. Fehér M. István úgy fogalmaz, hogy „a világ maga az utalás- és jelentés-összefüggések egésze”.⁸¹ Másrészt pedig a világon belül megy végbe a jelenvalólét önmeghatározása, mert ebből a világból érti meg önmagát, mint létezőt.

A világban-benne-lét elsősorban nem teoretikus viszony. Nem úgy van a jelenvalólét a világban, mint „ruha a szekrényben”, ahol a ruha teljesen különbözik a szekrénytől, hanem a világ és a jelenvalólét összefüggésben, intim viszonyban vannak egymással. Ezt Heidegger a belevettség terminussal jelöli. A jelenvalólét mindenkor bele van vetve a világba, és belevettségben használja a körülötte lévő kéznéllevőket, velük és általuk igazodik el a világban, ezt az eligazodás nevezzük megértésnek. Ez a viszony nem valamilyen kognitív aktus következtében jön létre és legtöbbször nem is tematizálódik. A jelenvalólét mindenkor csakis egy világból érthető meg, amiben éppen tartózkodik. A világ a létszerkezetéhez tartozik, azaz egzisztenciálé⁸². „A világban-való-lét pedig nem annyira eszköz-dolog sokaságával való viszony, mint inkább a jelentések totalitásával való előzetes ismeretség” – foglalja össze Fehér M. István.

A világban utunkba kerülő eszközöket elsődlegesen használatuk során értjük meg, ezért a világ elsődlegesen kedvéért-valóan van, azaz, olyan módon lesz hozzáférhető a jelenvalólét számára, amilyen módon cselekszik benne, mert a cselekvése kedvéért használja fel a környezetében lévő adott tárgyakat. Ebből következően a világ a jelenvalólét terveinek, elhatározásainak, lehetőségeinek fényében jelenik meg. A világ nem egy külső a jelenvalóléttől független tárgy vagy entitás, amely felfedezni vagy megismerni való a

⁸⁰ Li 84.o (14.§)

⁸¹ Fehér M. István im. 129.o

⁸² Li 73.o (12.§)

jelenvalólét számára⁸³, hanem lehetőség, aminek kifejtése a jelenvalólét gondjaira van bízva. Gelven úgy fogalmaz, hogy „a világ az én projektumom – bizonyos értelemben mindig valamiféle jövőbeli világ, ami megvalósításra vár.”⁸⁴ Ha az eszközöket használatuk során értjük meg, akkor magunkat pedig az alapján, ahogyan felhasználjuk az eszközöket, vagyis a létezőkhöz való viszonyulásban⁸⁵. Például az hogy mi az ecset onnan tudom, hogy festek vele. Magamat meg úgy érthetem meg szobafestő-mázolóként, hogy pontosan tudom, hogy kell hozzá létra, ecset, festék és hogy ezeket miként kell tudnom felhasználni. Azonban a világban utunkba kerülő létezők megértésének alapja a létmegértés képessége - az, hogy a jelenvalólét viszonyul létéhez - ami a jelenvalólét létszerkezetét konstituálja, tehát a létezőket egyáltalán csak azért érthetjük meg, mert saját létünket is megértjük.

A világban-benne-lét, a jelenvalólét, szerkezetét a hangoltsággal és a megértéssel lehet leírni, ezek alkotják egzisztenciális struktúráját. A hangoltságban két dolog jelenik meg a jelenvalólét számára: létezése és a belevetettsége.⁸⁶ A hangoltság tudtára adja a jelenvalólétnek, hogy egyáltalán valahogyan *jelen* van, és hogy ez a valahogyan *jelen* levés ki van szolgáltatva a világnak. Tulajdonképpen az a mód, ahogyan az ember létezik, ahogy a környezeti világban benne van a hangoltság maga: ráirányítja a figyelmet, arra hogy az ember jelen-léte sohasem egy steril létezés, hanem a környezet többi létezői valahogyan érintik őt, hatnak rá és ez alól, miután belevetett, nem tudja kivonni magát. A megértés, mint egzisztenciálé alatt nem az egyik ismeretszerzési, módot kell értenünk. A megértésben a lét, mint egzisztálás lelepleződik feltárásként, mégpedig a világban-benne-lét kedvéért-valóságában való feltárásként⁸⁷ - olvashatjuk a *Lét és időben*. A megértés azt jelenti, hogy „bánni tudunk a dologgal”, „felnőttünk hozzá”, „képesek vagyunk valamire”. Ebben a képesnek-lenni-valamire értelmezésen nyugszik egzisztenciálisan a jelenvalólét létmódja mint

⁸³ Félreértés lenne azt gondolni, hogy Heidegger ezzel egy misztikus világfelfogás mellett érvel, és a természettudományokat érvényteleníti. Inkább azt kell mondanunk, hogy ez a világ nem azonos a természettudományok világával. Amennyiben ezek a tudományok a világot mindig kutatásuk tárgyává teszik, óhatatlanul a szubjektum-objektum dimenzióban dolgoznak. Heidegger számára azonban a jelenvalólét világa ilyen módon sohasem lehet a jelenvalólét tárgya. Azt állítja, hogy a tudományok egyszerűen egyek a jelenvalólét sok lehetséges létmódja közül, amiben ráadásul nem önmagához, hanem valami olyan létezőhöz viszonyul, ami „nem szükségképpen Ő maga”. Vö: Li 3-4.§ vagy Mi a metafizika? 14.o In: Martin Heidegger: „... Költőien lakozik az ember...” válogatott írások

⁸⁴ Michael Gelven im. 88.o

⁸⁵ Martin Heidegger: A fenomenológia alapproblémái 340.o (erre a könyvre a továbbiakban Fa-ként fogok hivatkozni)

⁸⁶ Li 163.o (29.§)

⁸⁷ Li 172.o (31.§)

lenni tudás.⁸⁸ A lenni-tudás lehetősége nem jelent semmi aktualizálásra várót. Pusztán lehetőség, ami a jelenvalólét legeredendőbb és legvégső pozitív ontológiai meghatározottsága⁸⁹. Azonban mégsem abban az értelemben lehetőség, hogy bármi lehetséges, mert a jelenvalólét mindig lehetőségekből, a világban adott lehetőségekből érti meg magát.

A jelenvalólét, mint világban-benne-lét szerkezetének felépítéséből következik, hogy hiába is keresünk valami olyat, ami a jelenvalólét esszenciája, ha ezt a skolasztikus értelemben tesszük, mert a jelenvalólét nem rendelkezik egy olyan lényeggel, belső maggal, ami tőle független, de aminek lennie kell, vagy lennie kellene. A „jelenvalólét lényege egzisztenciájában rejlik”⁹⁰ hangzik a heideggeri állítás. Ez az egzisztencia pedig mindig egy világban található, lehetőségekbe belevetett és előrevetett, lehetőségekből érti magát jelenvalólét-ként. Ilyen értelemben, a világban-levésekor, azaz mindig, a jelenvalólét „saját lenni-tudására megy ki a játék”⁹¹, léte a tét. Lehető-létként léte nem egy előre adott kézhezálló dolog, amit ilyen vagy olyan módon birtokba vehet, hanem neki magának kell kiküzdenie azt. Hogy miként küzdi ki azon múlik, hogyan érti meg magát, mint jelenvalólétet, hogyan érti meg, hogyan viszonyul létezéséhez.

Tehát az egzisztencia a heideggeri értelemben - ellentétben az addigi filozófiai hagyományokkal - nem egy önmagában létező gondolkodó entitás, nem is valami, ami előre létezik és birtokba vehető, hanem lehető-lét, ami egy világban van benne és ebből a világból érti meg magát lehetőségeibe való előrevetése által. A megértése egy kölcsönös világgal való egymásra hatás, hiszen a világban adott dolgok befolyásolják megértését, önértelmezését, de visszafelé is hat, azaz a világ csak általa és akként létezik, ahogy a jelenvalólét értelmezi.

Miért fontos mindez a halállal kapcsolatban? Mert a halál, mint a világ egyik fenoménje a jelenvalólét számára szintén lehetőség, ha pedig lehetőség, akkor lehető létmód is egyben, hogy megértse magát benne, általa. James M. Denske úgy fogalmaz, hogy a végső dolog, ami a jelenvalólét tud lenni az a halott⁹². A halál lehetőségét kitüntetetté teszi az, hogy az egzisztencia lehetetlenségének lehetőségeként lepleződik le a jelenvalólét előtt, ami nem

⁸⁸ uo.

⁸⁹ Li 173.o (31.§)

⁹⁰ Li 59.o (9.§)

⁹¹ Fa 341.o

⁹² „Put crudely, the last thing that Dasein can be, is dead.” In: James M. Denske: Being, Man and Death 26.o

jelent mást, mint hogy olyan lehetőség, aminek valamilyen módon az egzisztenciát kell ellehetetlenítenie.

William D. Blattner értekezésében megmutatja, hogy itt egy látszólagos ellentmondással állunk szemben, ami a következőképpen néz ki⁹³:

- (a) A halál a jelenvalólét egyik lehetősége („Death is a possibility for Dasein”)
- (b) A jelenvalólét lehetőségei, lehető létmódok a jelenvalólét számára („Dasein's possibilities are possible ways to be Dasein”)
- (c) Vagyis a halál a jelenvalólét létlehetősége („So, death is a possible way to be Dasein”)

Csakhogy a halál nem más, mint a jelenvalólét többé nem létének lehetősége, ezért:

- (d) A halál a jelenvalólét azon létlehetősége, amikor a jelenvalólét nem képes létezni („Death is a possible way to be Dasein, one in which Dasein is not able to be”)

A szerző szerint a (d) passzusban megfogalmazott látszólagos ellentmondás feloldásának lehetősége az, ha különválasztjuk a jelenvalólét gyenge (thin) és erős (thick) értelmét, mert ekkor a jelenvalólét gyenge értelemben képes létezni, de erős értelemben azonban nem és szerinte ez az, amit a heideggeri a halál fogalom tartalmaz. Gyenge értelemben⁹⁴ a jelenvalólét léte önmaga számára feladat, a kérdés, hogy ki vagyok én, míg erős értelemben⁹⁵ képes valaki lenni azáltal, hogy meghatározott lehetőségekbe veti ki magát, azaz megérti önmagát. Alapvetően ez a két aspektusa a jelenvalólétnek együtt létezik, de a halál azért kitüntetett, mert különválasztja a kettőt. Tehát a halálban a jelenvalólét számára önmaga léte továbbra is feladat, de a világban levő lehetőségekből való önmegértése nem az. Ebben az értelemben a halállal tulajdonképpen személyiségét, identitását veszíti el, lesz lehetetlen a jelenvalólét számára

Az elemzés helytálló abból a szempontból, hogy a jelenvalólét a halálban nem tűnhet el teljesen, az egzisztencia nem szűnhet meg egészen, bizonyos részben lehetők kell maradnia és minthogy az egzisztencia lényege szerint világba belevetett és lehetőségeibe előrevetett, létét megértő létező, ennek kell részben lehetők, másrésztől lehetetlennek lennie. Ezért nem értelmezhetjük úgy, hogy a halál az egzisztenciát tünteti el a világból – mint

⁹³ William D. Blattner: The concept of death in Being and Time 308.o

⁹⁴ „Thin concept of Dasein's being - viz., its being being at issue for it, there being a question, Who am I?” in: im. 320.o

⁹⁵ „The thicker concept of Dasein's being - viz., being able-to-be someone by throwing oneself into some definite possibility” in: im. 320.o

azt láttuk a biológiai halál az elmúlás -, de az sem megfelelő interpretáció, hogy a világban lévő létezőket tünteti el. A létra, a festék, az ecset a helyükön, a világban maradnak. Ha úgy értelmezzük a halált, hogy a kéznéllevők jelentését szünteti meg - a világot mint utalás és jelentés összességet teszi értelmezhetetlenné -, vagyis van létra, van festék, van ecset de nem tudom, hogy mire és hogyan kell használni, azaz elveszítik szerepüket, akkor közelebb járunk az igazsághoz, de még mindig nem jó irányból közelítjük meg a dolgot. Léván a tárgyaknak önmagukban sosem volt jelentésük, mindig csak egy jelenvalólét világába vonva van, „a létmegértés képességének fényében kerülhet utunkba a létező *mint* létező”⁹⁶ írja Heidegger. Tehát ha elveszítik szerepüket az nem a kéznéllevőkről mond el bármit, hanem a jelenvalólétről és pedig azt, hogy nem képes megérteni azokat. A megértés lehetőségeken alapul, ezért azt kell mondanunk, hogy a halál a jelenvalólét lehetőségeit tépázza meg, amennyiben nem tudja általuk önmagát valamiként értelmezni, vagyis a világ kedvéért- valósága tűnik el. Tehát van létra, van festék, van ecset, vagyok én, aki viszont nem tudja felhasználni megfelelő módon a tárgyakat ezért nem tudom szobafestő-mázolóként értelmezni önmagam.

Ezt az olvasatot egyrészt az támasztja alá, hogy Heidegger azt mondja a halál a már-nem-jelenvalólétbe mint többé-nem-a-világban-benne-létbe történő átmenet, vagyis világot-el-hagyás⁹⁷. A blattneri értelmezésben éppen azt láttuk, hogy a világban-benne-lét válik lehetetlenné - lévén a világ az, ahol a jelenvalólét lehetőségeibe vetve megérti magát – és eképpen értelmezhetővé válik a halál, mint a lehetetlen lehetősége. Másrészt az is alátámasztja ezt az olvasatot, hogy a szorongásban, amit Heidegger a halál alap diszpozíciójának tart, szintén a világ szűnik meg, amennyiben semmi sem lesz fontos a jelenvalólét számára a körülötte lévő létezőkből, mert a szorongásban „minden dolog, mi magunk is, közömbösségbe süllyedünk.”⁹⁸

A halál tehát annyiban az egzisztencia lehetetlenségének lehetőség, amennyiben a világban-való-létét szünteti meg, olyan értelemben, hogy a jelenvalólét nem tudja értelmezni magát a világból, azaz nem tudja hányadán áll a világgal. Marad a világ és marad a jelenvalólét is csak a jelenvalólétnek a világra vonatkozó megértési-értelmezési lehetőségei bomlanak fel, mozdulnak meg. Mint ilyen pedig lehetőséget ad arra, hogy a jelenvalólét még-

⁹⁶ Fa 341.o

⁹⁷ Li 280.o (47.§)

⁹⁸ Martin Heidegger: Mi a metafizika? 22.o In: Martin Heidegger: „... Költőien lakozik az ember...” válogatott írások

nemje is valamiképpen hozzáférhetővé váljon, utat nyitva ezzel az egzisztenciaszerkezet eredendő interpretációja felé. Ebből következően semmiképpen sem úgy kell értelmeznünk a lehetlenséget, mint valami megvalósításra várót, ami potenciálisan az egzisztencia előtt van, mint elkövetkező majdani aktuális.

A halál a jelenvalóléthez nem annak „végén” lesz hozzátoldva...

Heidegger nagy hangsúlyt fektet arra, hogy leszögezze, a halált nem a jelenvalólét életének lezáró aktusaként érti. Amit erről a *Lét és időben* találhatunk azt a véget-ért-létként való elemzésénél már áttekintettük. Itt inkább arra hívom fel a figyelmet, hogy az interpretációk egy része mégis összekeveri, vagy legalábbis megpróbálja beemelni az elmúlás fogalmát. Az ilyen értelmezések általában kétfajta félreértésre épülnek. Az egyik ilyen félreértés az, hogy ontikus értelemben beszélnek a halálról. Ontikusan a halál valóban az a biológiai tény, amely minden élőlényt elér, és ami alól nem jelent kivételt egyetlen jelenvalólét sem. Ez az, amit Heidegger faktumnak, vagy *faktum brutumnak* nevez. A félreértés azonban ott van, hogy a heideggeri vizsgálatok ontológiai szinten folynak. Mondhatjuk azt, hogy a jelenvalólét másképpen hal meg, mint a földön bármelyik élőlény, hiszen – legalábbis eddigi tudásunk szerint – ő az egyetlen, aki megértő viszonyban van saját létével és annak eseményeivel. Minthogy a halál a jelenvalólét létének egy lehető eseménye, megértő viszonyban van saját halálával is. Következésképpen a halál nem pusztán egy faktikus esemény, hanem az egzisztencia *fakticitásához* tartozik. A fakticitás nem más, mint ahogy a jelenvalólét által értelmezett tények, ahogyan ő a tényeket a világába vonja. A heideggeri definíció szó szerint így hangzik: „a jelenvalólét faktumának ténylegességét – minden jelenvalólét mindenkor faktum – a jelenvalólét fakticitásának nevezzük.”⁹⁹ Gelven úgy fogalmaz, hogy a jelenvalólét mindig több saját pusztá faktualitásánál – tényszerűségénél, de sosem lehet több fakticitásánál – ahogyan értelmezi a tényeket, ahogyan viszonyul hozzájuk¹⁰⁰. Az „értelmezett halál” fogalma az elmúlás és nem a halál egzisztenciális jelentése.

A félreértések másik oka az akárki fecsegése. Azt már korábban láttuk, hogy az akárki-önmaga nem tulajdonképpen módon viszonyul a halálhoz, elfedi azt. A halál elől

⁹⁹ Li. 75.o (12.§)

¹⁰⁰ Geleven 89.o „Dasein is more than factually is, but no more than what it factually is.”

menekülő jelenvalólét köznapifecsegésében éppen az elmúlással foglalkozik. Miután a jelenvalólét alapvetően az akárki világában tartózkodik, ez az a 'halál-fajta', amit ismerünk. Az ismerőség okán és a szöveg struktúrájából következően az értelmezőt könnyen megtéveszti és arra következtetésre vezeti, hogy az elmúlás a halál nem-tulajdonképpeni módja. Ez azonban tévedés, hiszen Heidegger sehol sem említi a halál különböző módjait. Halál, mint faktum továbbra is csak egy van, a hozzá való viszonyulásunk, a fakticitás, azonban kétféle lehet, tudniillik tulajdonképpeni vagy nem-tulajdonképpeni. Heidegger pusztán annyit állít, hogy amikor a jelenvalólét nem-tulajdonképpenien viszonyul a halálhoz, akkor az elmúlással foglalkozik, vagyis leredukálja egy ontkus eseményre a halált, a halálesetre. Éppen ez az akárki uralmának, fecsegésének célja, hogy a haláltól való szorongást haláltól való félelemmé transzformálja, ami félelem lesz egy jövőbeli eseménytől, az elmúlástól. De ez semmiképpen sem összekeverendő a halál egzisztenciális fogalmával.

A halált a jelenvalólét abszolút semmisségékként fogtuk fel...

Az eddigiek alapján azt mondhatjuk, hogy a halál egy különleges és kitüntetett egzisztenciálé a jelenvalólét számára. Önmaga lehetetlenségének a lehetősége, ami a legsajátabb, vonatkozás nélküli, meghaladhatatlan és bizonyos jelzőkkel jellemezhető. Miután a jelenvalólét létmegértése nem olyan módon marad abba a halállal, mint ahogyan az út vagy az eső abba marad, ezért fogalmazhatunk úgy, hogy a halál tulajdonképpen határszituáció, egy olyan lehetőség, amiben a jelenvalólét saját világból való megértésének határaihoz jut el. Ebben az értelmében pedig a halál, az egzisztencia lehetetlensége, mint az élet egyik fenoménja, bizonyos módon lehetőség. A jelenvalólét legvégső még-nemje, azonban nem a jelenvalólét létének végén lesz hozzáadva, nem valaminek a lezárása, beteljesülése; ezért a halálnak, mint egzisztenciális lehetőségnek az a megkülönböztető jellemzője - a jelenvalólét minden más egzisztenciális lehetőségétől -, hogy folyamatos küszöbnállás karakterével rendelkezik. Ezen a ponton hívja fel a figyelmet Stephen Mulhall arra, hogy szigorú értelemben véve a halált nem lehet koherensen egzisztenciális lehetőségként interpretálni, legyen bármennyire is kitüntetett, hiszen a jelenvalólét egzisztenciális lehetőségeinek megvalósítására, realizálására mindig lehetőség van, míg a haláláéra nincs. Ezért ha pontosan akarnánk fogalmazni a halált nem a jelenvalólét egzisztenciális lehetőségekként kellene

megragadnunk, hanem inkább - és idézem Mulhallt - *egzisztenciális lehetetlenségeként*.¹⁰¹ Ameddig az egzisztencia létezik a halál lehetősége mindig előtte áll, mert ez a lehetőség nem más, mint a jelenvalólét pusztán nem létének lehetősége, ezért a halálban a jelenvalólétnek önmaga *legsajátabb* lenni tudása¹⁰², vagyis egzisztenciája a tét. Felmerül a kérdés, hogy hol található ez a halál fenomén?

Dolgozatom elején írtam, hogy a *Lét és idő* metodikája, az a mód, ahogyan a lét értelmére vonatkozó kérdésre választ keresünk, fenomenológia, tehát a halálnak is önmagból, önmaga által kellene megmutatkoznia ahhoz, hogy az egzisztenciális analízis tárgyává lehessen tenni. De mint azt láttuk ez lehetetlen, mert a halál lényegéből fakad, hogy közvetlen módon nem megragadható a jelenvalólét életében, miközben lényegszerűen hozzá tartozik. Ezért nem lehet más megoldás, minthogy a halálnak közvetlenül, az egzisztencia számára közvetlenül hozzáférhető dolgokon kell megmutatkoznia, ez pedig azt jelenti, hogy a halál fenoménjét, csak „mint véghez viszonyuló létet” tudjuk értelmezésünkbe vonni.¹⁰³ A halálhoz vagy véghez viszonyuló lét terminussal Heidegger azt fejezi ki, hogy a jelenvalólétnek saját halálához való viszonya különbözik minden más lehetőségeihez való viszonytól, ami a halál nem realizálható jellegéből következik. A halál semmi olyat nem nyújt a jelenvalólét számára, ami valóságosan lehetne.¹⁰⁴ Az, hogy haldoklóként (halálhoz viszonyulóként) értem magam abban különbözik attól, hogy szobafestő-mázolóként, hogy szobafestő-mázoló valóságosan, ténylegesen lehetek, míg halott ilyen értelemben semmiképp. Amikor halott vagyok, akkor már nem egzisztálok. A halálhoz viszonyuló létnek a lehetőséget lehetőségében kell megragadnia, nyitva tartania és elviselnie, anélkül, hogy aktualizálására törekedne. Ezáltal a halálhoz viszonyuló lét egy ontológiai struktúrára utal és nem egy egzisztens állapothoz való viszonyulásra.¹⁰⁵ A nem realizálható lehetőségre való várakozást Heidegger ontológiailag a *lehetőségbe való előrefutás*¹⁰⁶ terminussal ragadja meg. Az előrefutásban a jelenvalólét tulajdonképpen önmaga nem-létéhez fut előre. Habár a *Lét és idő* ebben a tekintetben szűkszavú és homályos, de a *Mi a metafizika* című írásra támaszkodva azt mondhatjuk, hogy önmaga létének semmijéhez fut előre a jelenvalólét. Amennyiben a jelenvalólétnek a halálhoz

¹⁰¹ Stephen Mulhall im. 304.o

¹⁰² Li 291.o (50.§)

¹⁰³ Li 290.o (50.§)

¹⁰⁴ Li 305.o (53.§)

¹⁰⁵ Vö: „Heidegger’s point in calling our relation to our own end our “being-toward-death” is to present it as an ontological (that is, existential) structure, rather than as one existentiell state (even a pervasive or common one) of the kind that that structure makes possible.” In: Stephen Mulhall im. 304.o

¹⁰⁶ Li 304.o (53.§)

való előrefutás önmaga nem-létének lehetőségként való nyitva tartása – hiszen önmaga nem-léte nem aktualizálható -, úgy ezek szerint a halálhoz való előrefutásban a jelenvalólét önmaga semmijéhez fut előre, azaz önmagát a Semmibe tartja bele. A *Lét és idő* halálról szóló szövegrésze véleményem szerint itt a legmélyebb, amikor fenomenológiai módon igyekszik megragadni a megragadhatatlant, amit Heidegger úgy fogalmaz meg, hogy „a megértő közelhozásban a lehetséges lehetősége csupán „növekszik””.¹⁰⁷ A halálhoz való tulajdonképpeni viszonyulásban, azaz a lehetőségbe való előrefutásban, az egzisztencia nem-létének lehetősége lehetőségében növekszik. Természetesen a „lehetőségében való növekedés” nem az egyre valószínűbb bekövetkezést jelenti, hanem amit itt megért és közel hoz a létező az léte semmije, vagyis létezésének semmis alapja; egzisztencia mérték nélküli lehetetlenségének lehetősége - ahogyan a szerző fogalmaz¹⁰⁸.

Azt láttuk, hogy a halál realizálhatatlansága miatt a jelenvalólét hozzá való viszonyulása nem egy egzisztens állapothoz való viszonyulás, hanem ontológiai struktúra. Azt is elemeztük, hogy a halálhoz való előrefutásban önnön semmis alapjához fut előre. Ebből viszont az következik, hogy a jelenvalólét semmibe való beletartottsága ontológiai struktúra, és mint ilyen minden létezőhöz való viszonyában felfedezhető. Heidegger úgy fogalmaz, hogy „az emberi jelenvalólét csak akkor tud létezőhöz viszonyulni, ha beletartja magát a Semmibe.”¹⁰⁹ Ebben az esetben pedig valóban a jelenvalólét létének alapja nem-létének lehetősége.

A jelenvalólét, mint gond saját halálának belevetett (azaz semmis) alapja...

Amennyiben a halál a jelenvalólét kitüntetett lehetősége, de csak mint halálhoz viszonyuló lét tudjuk megragadni, akkor ez a véghez való viszonyulás meg kell hogy jelenjen a jelenvalólét alapszerkezetén. A jelenvalólét alapszerkezete *gond*-ként mutatkozott meg a *Lét és idő* első szakaszának vizsgálatában, tehát a halál egzisztenciális fogalmát azáltal tehetjük láthatóvá, hogy megmutatjuk „**miként nyilvánul meg a halál fenoménjén a jelenvalólét egzisztenciája, fakticitása és hanyatlása.**”¹¹⁰

¹⁰⁷ Li: 304.o (53.§)

¹⁰⁸ Li. 305.o (53.§)

¹⁰⁹ Martin Heidegger: Mi a metafizika? 32.o

¹¹⁰ Li 290.o (50.§)

-egzisztencia – „önmagát-előzés”: Az egzisztencia mindig előtte álló lehetőségekből érti meg magát. A halál egy ilyen előtte álló *lehetőség*, ami magába foglalja az egzisztencia egészét, mert benne a „a jelenvalólét lényegszerűen feltárul önmaga számára”¹¹¹ - írja Heidegger, minthogy önmaga nemlétének lehetőségével találja szemben magát. Ezért a *legsajátabb* lehetősége, ami egyben egyedül az övé: nem helyettesíthető benne, nem cserélhető ki mással. Gelven úgy fogalmaz, hogy csak én tudhatom, hogy mit jelent számomra az, hogy meg fogok halni.¹¹² Emellett ez a lehetőség az egzisztencia legvégső lehetősége, amennyiben lehetőségeinek határát jelöli ki, vagyis *meghaladhatatlan*, hiszen önmaga nemlétén túl nem lehet más lehetősége.

-fakticitás – „már valamiben-benne-lét”: az egzisztencia elve egy világba van belevetve, eleve egy világból érti meg magát. A halál, mint lehetőség a jelenvalólét világhoz tartozik, de nem úgy, hogy teoretikus tudássá válhatna számára, és nem is hasonlítható bármelyik létezőhöz; úgy tartozik a jelenvalólét világához, hogy a jelenvalólét „ki van szolgáltatva” neki. Ilyen értelemben a halál a jelenvalólét számára egy állandó fenyegetést jelen, mert *bizonyos és mégis meghatározatlan* esemény. Az a diszpozíció, ahol ez a fenyegetés konkretizálódik, a *szorongás*. A szorongás mindig szorongás valamitől, de nem ettől, vagy attól és mindig szorongás valamiért, de nem ezért vagy azért.¹¹³ Ez a tulajdonsága az, ami megkülönbözteti a félelemtől. A szorongásban nem valami világban létező kéznéllevő tekintetében szorong a jelenvalólét, hanem az egészében vett létezők elmozdulása¹¹⁴ az, ami szorongatja. A szorongás mitől-je és miért-je azonosak: „a világban-benne-lét mint olyan.”¹¹⁵ A szorongásban a világ jelentéssége tűnik el, pontosabban a világon belüli létezők irrelevánssá válnak. Minthogy a világban-benne-lét, az egzisztencia, alapszerkezetét a hangoltsággal és a megértéssel jellemeztük, és a megértés mindig hangolt, ezért abban az esetben, ha a jelenvalólét minden létezőt illetően közömbösségbe süllyed, akkor, nem tudja a világból megérteni önmagát, ezért magába roskad.¹¹⁶ Az, hogy képtelen magát a világból megérteni a jelenvalólét nem azt jelenti, hogy a dolgok eltűnnek, hanem hogy felé fordulnak. A felé fordulással viszont azzal találja magát szemben, hogy már nem egy a sok létező közül, és ezért világban benne-lenni-tudása kérdőjeleződik meg. Úgy foglalthatnánk össze, hogy a

¹¹¹ Li 291.o (50.§)

¹¹² „for only I can know what it means for me to be going to die” in. Michael Gelven im. 148.o

¹¹³ Martin Heidegger: Mi a metafizika? 22.o

¹¹⁴ uo.

¹¹⁵ Li 219.o (40.§)

¹¹⁶ uo.

szorongás kitüntetett diszpozíció, mert a jelenvalólétet két dologgal szembesíti: világgal, mint világgal és önmagával, mint világban-benne-léttel.¹¹⁷, tehát olyan lehető-létként tárja fel a jelenvalólétet, ami a közfelfogás „segítségé” nélkül, csak önmaga által és önmagából értheti meg magát, vagyis a halál egyszersmind *vonatkozás nélküli* lehetőség. A vonatkozás nélküliségbe való belevetettségekben feltárja önnön semmis alapját.

-hanyatlás – „valamihez-kötött-lét”: a jelenvalólét a világban alapvetően úgy tartózkodik, hogy gondoskodó gondozásába veszi a létezőket, hogy kedvéért-valóan használja fel azokat. A kedvéért-valóság normáit azonban nem ő maga határozza meg, hanem a közfelfogás irányítja, amit ő elfogad. Tehát azt mondhatjuk, hogy a jelenvalólét alapvetően nem tulajdonképpen viszonyul a lehetőségeihez és így a halálhoz sem. A halált egy majd egyszer csak bekövetkező eseménynek tekinti, ami őt nem érinti. Ezáltal azonban vak marad a halál egzisztenciális valóságára, hogy az a saját alapvető ontológiai struktúrájából fakad és ezért a saját bármikor bekövetkezhető lehetősége.¹¹⁸ A jelenvalólét mindennapiságában halála elől menekül.

Tehát láthattuk, hogy a gondon a halálhoz viszonyuló lét, mint legsajátabb, vonatkozás nélküli, bizonyos és mégis meghatározatlan, valamint meghaladhatatlan lehetőséghez való viszonyulásként mutatkozik meg, amik a halál egzisztenciális fogalmának jellemzői. A halál mint a jelenvalólét előtt mindig ott álló, de abba már mindig belevetett és könnyörtelenül hozzákötött lehetőség, amely ugyanakkor semmilyen megvalósítható létezőt nem ad számára, önnön semmis alapjaként fogható fel.

A halál egzisztenciális fogalma - összefoglalás

A halál egzisztenciális fogalmának definícióját így találjuk meg a *Lét és időben*: „*A halált egzisztenciálisan az egzisztencia lehetetlenségének jellemzett lehetőségeként, azaz a jelenvalólét abszolút semmisségeként fogtuk fel. A halál a jelenvalóléthez nem annak „végén” lesz hozzátoldva, hanem a jelenvalólét, mint gond saját halálának belevetett (azaz semmis)*

¹¹⁷ Li 221.o (40.§)

¹¹⁸ „Dasein effectively blinds itself to the existential reality of death as something written ineradicably into its basic ontological structure, and therefore as an ever-present possibility of its own being.” James M. Damske im 27.o

alapja.”¹¹⁹ Ebben a fejezetben végignéztük a definíciónak egyes részeit, annak reményében, hogy azokból választ kaphatunk következő kérdéseinkre, mit értünk halálhoz viszonyuló lét alatt és miképpen lehet a halál lehetőség. Ebben a részben mindennek összefoglalásával foglalkozom.

Azt láthattuk, hogy a halál, mint kitüntetett lehetőség, az egzisztencia világból való megértését akadályozza, amennyiben már-nem-világban-benne-létként értelmezhető. Ebben az értelemben lehetőség lesz az egzisztencia számára, mert nem létét szünteti meg, hanem értelmezési lehetőségeit. De ugyanakkor a halál fenoménja, közvetlen nem, csak indirekt módon lehet számunkra megközelíthető, ami pedig a halálhoz viszonyuló létben érhető tetten. A véghez való viszonyulás a jelenvalólét mindennapi világban-benne-létén úgy jelent meg, mint kitüntetett lehetőség, mert ebben a jelenvalólét saját nemlétének lehetőségével szembesül, ami a jelenvalólét alapszerkezetén, a gond egyes elemein kimutatható. Az egzisztenciából, fakticitásból és a hanyatlásból az is láthatóvá vált, hogy a halál kitüntetett lehetősége az egzisztencia minden más lehetőségének megértésében szerepel. Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a véghez viszonyuló lét tulajdonképpen önnön semmis alapjához viszonyuló lét. Önnön semmis alapjához való viszonyulásában a jelenvalólét számára a tét az, hogy tud-e saját létéhez, mint mindennek előtt halandó léthez viszonyulni. Amit ebben a viszonyulásban megérthet az saját egzisztenciájának végeessége. Heidegger úgy fogalmaz, hogy *„szabaddá válva a vég felől meghatározott, vagyis végesként értett legsajátabb lehetőségek számára.”*¹²⁰

Alapvetően a jelenvalólét mindennapjaiban nem tulajdonképpen viszonyul a halálhoz, menekül előle. Ebben a mindennapi létben az a hangoltság, ami vissza tudja vonni önmagához és ezáltal legsajátabb létéhez a szorongás, amikor a világban körülötte lévő létezők indifferensé, lényegtelenné válnak számára, így önmagához vonul vissza a jelenvalólét. A szorongásban az amitől szorong és az amiért szorong ugyanaz, a világban-benne-lét, ezért a jelenvalólét előtt felfedi saját létét, hogy egyáltalán létezik és azt, hogy világba belevetetten létezik. Azáltal hogy létezését elválasztja világban-benne-lététől a jelenvalólétnek módja van lehetőségeihez, mint sajátjaihoz viszonyuljon. Minthogy a halál is lehetőség számára azért a

¹¹⁹ Li 355.o (62.§)

¹²⁰ Li 307.o (53.§)

szorongásban (is)¹²¹ lehetőséget kap ehhez tulajdonképpen viszonyulni. A halálhoz való tulajdonképpeni viszonyulást Heidegger a halálhoz való előrefutásként határozza meg, ami azt jelenti, hogy a lehetőséget lehetőségként tartja nyitva és viseli el és nem megvalósítására törekszik¹²². Ez lehetővé teszi a jelenvalólet számára, hogy a közvélemény 'megértés-diktatúrájától' eloldódjon, hogy kiszabaduljon az átlagos mindennapiság akárki-önmaga uralma alól, és önmagára támaszkodva megérthesse a legsajátabb, legvégső lenni tudását, azaz a tulajdonképpeni egzisztenciájának lehetőségét.

Mindezt Heidegger a „választás pótlásaként”, a „választás választásaként”¹²³ határozza meg, mert a jelenvalólet többnyire az akárki világában tartózkodik, ami elfedi előle azt, hogy lehetősége van tulajdon erejéből önmaga lenni-tudásnak lenni; és elfedi előle azt is, hogy a világ gondoskodó gondozásába való bele veszéssel a jelenvalólet már eleve dönt lenni-tudásának ezen lehetősége felől. Tehát a tulajdonképpeni halálhoz való viszonyulás – a halálhoz való előrefutás - azt fedi fel a jelenvalólet előtt, hogy bepótolva a választást lehetősége van önmagánál tartózkodni, és attól függően, hogy miként választ lehetősége nyílik arra, hogy saját egyszeri sorsává¹²⁴ legyen vagy elmulassza azt. Az idő fogalma című művében olvashatjuk ezt: „az előrefutásban lesz láthatóvá saját egyedüli sorsának egyszeriségeként, itt és mostjaként [Diesmaligkeit], a maga egyedüli elmúlásának lehetőségében”¹²⁵ az egzisztencia.

¹²¹ Azért éreztem szükségét az is szó beszúrásának, mert a szövegből sehol sem derül ki az számomra, hogy a szorongás lenne az egyetlen mód, ahol halálhoz való tulajdonképpeni viszonyulást a jelenvalólet megtalálhatja. Inkább arról van szó, hogy ez egy kitüntetett hangoltság és Heidegger ezt elemzi.

¹²² Li 304.o (53.§)

¹²³ Li 311.o (54.§)

¹²⁴ Li 441.o Sorsnak nevezzük a jelenvalóletnek a tulajdonképpeni elhatározottságában rejlő eredendő történést, amelyben a jelenvalólet - nyitottan halálára – egy öröklött de egyszersmind választott lehetőségében önmagára hagyatkozik.

¹²⁵ Martin Heidegger: Az idő fogalma 50.o

V. fejezet

A halál egzisztenciális fogalmának következményei

Reményeim szerint az eddig taglaltak rávilágítottak arra, hogy a *Lét és idő* halállal foglalkozó néhány paragrafusa sok tekintetben kulcsfontosságú és nem lehet egyszerűen félredobni, mint követhetetlen vagy értelmetlen zagyaságot. Már csak azért sem, mert a halál egzisztenciális fogalmának olyan következményei vannak, amelyekről nem lehet eltekinteni. Ezeket alapvetően két csoportba sorolom: egyrésztől következményei vannak a mű egészére vonatkozóan, másrésztől az egzisztencia koncepciójára vonatkozóan.

A halál és a *Lét és idő* befejezetlensége

A mű alapvető célkitűzése annak strukturális kifejtése, hogy mi az általában vett lét értelme. A létező, akit kikérdezzük léte felől a jelenvalólét, mert habár homályosban, de alapvetően létmegértésben él. Heidegger elképzelése az, hogy ha sikerül alapszerkezetének egészét feltárni, akkor kikérdezhető lesz léte felől. Ezért a kutatást az egzisztencia analízis terminussal fejezhetjük ki. A halál úgy kapcsolódott bele ebbe a vizsgálatba, hogy a gond (egzisztencia, fakticitás és hanyatlás szerkezete), amivel le tudtuk írni a jelenvalólét világban-benne-létének szerkezetét, még nem tartalmazta a jelenvalólét egészét, előtte álló lehetőségei összességének tekintetében. A halál a legvégső lehetőségnek bizonyul így ezt is be kell emelni a jelenvalólét interpretációjába, másként fogalmazva alapszerkezetének eredendő interpretációjához szükség van a halál egzisztenciális fogalmára. Az elemzésből kiderült, hogy ezt autentikusan a halálhoz-előrefutó-létben találhatjuk meg. Ezek után joggal gondolhatnánk, hogy nem marad más hátra, minthogy megkérdezni a jelenvalólétet a léte értelméről, ő erre válaszol, ezzel eléri eredetileg kitűzött célját a szerző és befejeződik a mű. Nem ez történik.

A halál egzisztenciális fogalma azzal a következménnyel jár, hogy az egzisztencia önnön semmis alapjához viszonyul, azaz halálba belevettként jelenik meg, amiből az következik, hogy a jelenvalólét, mint egzisztencia nem pusztán lehetőségeiből-önmagát-megértő-lét, hanem mindenkor halál-felé-tartó-lét is egyben. Halál-felé-tartó-létként a jelenvalólét saját létének nem szükségszerű létezésével találja szemben magát, amennyiben

lehet nem-létező-ként is, ezért az egzisztenciának foglalkoznia kell a léttel¹²⁶, vagyis létének megértése, kifejtése állandó feladat lesz számára. A jelenvalólét a léte értelmét, önmaga létezését csak annyiban tudja megérteni, amennyiben az neki mint fenomén feltűnik, következésképpen csak arról tud számot adni, hogy a lét miként jelenik meg számára¹²⁷. A lét számára pedig mindig véges, ezért kétséges, hogy ha kikérdezzük a lét értelme felől, akkor válasza az általában vett lét értelmére feltett kérdésre ad-e választ,¹²⁸ hiszen az ontológiai differencia alapján a lét nem valami létező léte. Tulajdonképpen a mű végére többet tudunk meg a kikérdezettől (a jelenvalólétről), mint a kérdezettől (a létről), ami meghatározza a létezőt. Demske azt fogalmazza meg, hogy Heidegger analízisének ezen a pontján nem tudjuk megválaszolni, hogy a lét vajon valami más-e mint pusztán a jelenvalólét projekciója, egy puszta tárgyi egyezés azzal a kérdéssel, amit e jelenvalólétnek fel kellett tennie.¹²⁹

Ugyanakkor azzal, hogy Heidegger a jelenvalólét létét csak a jelenvalólét szemszögéből vizsgálja, bizonyos fajta befejezettséget mégis elér a műben. A jelenvalólét a világban létezőkhöz csak úgy fér hozzá, mint amelyeknek valamilyen értelmük van számára (kedvére valóan léteznek). Ilyen értelemben a dolgok és a dolgok értelmek nem válnak el egymástól. Ha ezt a lét értelmének kérdésére vonatkoztatjuk, akkor azt jelenti, hogy a lét és a lét értelme, ahogyan a jelenvalólét számára megjelenik, nem különböznek egymástól. Ebből fakadóan „ez annyit jelent, hogy ahogy az értelem ténylegesen az értelemnélküliség (a „semmi”, a „nem”) szakadékból merül fel, s hogy az értelemnélküliség végig körülveszi – ugyanakkor ezáltal bizonyos értelemben lehetővé is teszi - a belőle kiemelkedő értelmet.”¹³⁰ – vonja le Fehér M. István a következtetést. Tehát a lét értelmének megtalálása - ha a jelenvalólétből, mint kikérdezett létezőből indulunk ki - annyiban lehetséges, amennyiben számára van értelme a létnek.

Habár nyilvánvalóan ez nem az egyetlen és egyedüli kiváltó oka, de többek között ezért sem születhettek meg a *Lét és idő* további fejezetei, mert ezeknek a szerző előzetes

¹²⁶ „Since the existential to-be-going-to-die means the awareness of the ability of man not-to-be, this existential deals directly with the awareness of Being.” In: Michael Gelven im. 154.o

¹²⁷ Vö. *Az idő fogalma* című műve egy árulkodó mondatával: „a relativizmustól való szorongás épp az ittléttől, az emberi létezésről való szorongás.” (im 49.o)

¹²⁸ Ezt a koncepcióban lévő lyukat nyilván Heidegger is pontosan látta, mert az 1929-ben megjelent *Mi a metafizika* székfoglaló beszédében a létet lényegében cégesnek tartja, ami „csak a Semmibe beletartott jelenvalólét transzcendenciájában nyilvánul meg.” im. 31.o

¹²⁹ „At this point of Heidegger's analysis, the question is unanswered whether being is anything more than a projection of man, the mere objective correlate of the question Dasein necessarily poses.” In: James M. Demske im. 184.o

¹³⁰ Fehér M. István: *Martin Heidegger* 200.o

tervezete alapján a létről kellett volna szólniuk, de mint azt láthattuk a jelenvalólétből kiindulva elérni a létet „önmagában” reménytelen vállalkozásnak tűnik.

A halál és az egzisztencia

A halál egzisztenciális fogalmának az egzisztenciára vonatkozó következményeivel már eddig is találkoztunk. Itt most megkísérlem egy csokorba gyűjteni ezeket. Talán a legfontosabb az, hogy Heidegger alapjaiban szétrombolja a halál tradicionális elképzelését. Azzal, hogy a halált a jelenvalólét egyik létlehetőségének tekinti, megszünteti az élet és a halál fogalma között feszülő, egymást kölcsönösen kizáró viszonyt. A jelenvalólétnek, az embernek, halálával is foglalkoznia kell ellentétben például a wittgensteini állítással, miszerint a halál nem eseménye az életnek. A „fordulat” utáni, A dolog című esszéjében még kifejezőbben írja le ezt a gondolatot: „A halandóak az emberek. Halandónak azért hívjuk őket, mivel meg tudnak halni. Meghalni annyi, mint halálunkat mint lehetőséget élni. (...) A halandókat nem földi életük végessége teszi halandókká, hanem az, hogy meg tudnak halni.”¹³¹ De a halál nem pusztán egy a sok létlehetőség közül, hanem kitüntetett, mert határszituáció, amennyiben határolja az egzisztencia létezését. Mégpedig kettős értelemben teszi ezt: egyrésztől korlátozza a jelenvalólét lehetőségeit – amikből megértheti magát -, másrésztől életidejét.¹³² E korlátok nélkül az ember nem ember lenne, hanem valami végtelen idővel és lehetőséggel gazdálkodó lény, nevezhetjük akár istennek. Ilyen értelemben a halál nem hogy elpusztítaná vagy megsemmisítené az egzisztenciát, hanem egyenesen lehetővé teszi azt – vagyis az ontológiai lehetőség feltétele -, és éppen ezért a jelenvalólét alapstruktúrájához tartozik. A jelenvalólét a halálra tekintettel, a halálhoz viszonyulva, a halál árnyékában építi fel és értelmezi egzisztenciáját, tehát belevetett. „Egzisztenciálisan elgondolva a halál a jelenvalólét véghez viszonyuló léte, ami lehetőségeinek és önmegértésének végső horizontja. Mint ilyen horizont a halál magától értetődően megjelenik a jelenvalólét minden megértésében” - összegzi Demske.¹³³

¹³¹ Martin Heidegger: A dolog 40.o in: Martin Heidegger: A dolog és a nyelv két tanulmány Sylvester János könyvtár Sárvár, 2000

¹³² Havi Carel már említett írásában a halál ezt a két fajtáját halál-ként (death) és vég-ként (end) említi. Az előbbi az egzisztencia lehetőségeinek végességre utal az utóbbi az időbeli végességre.

¹³³ „Existentially considered, death is Dasein's being in relation to its end and the ultimate horizon of its power-to-be and ability to understand itself. As this horizon, death is present implicitly in every realization of existence.” In: James M. Demske im. 186.o

A halálnak, mint véges horizontnak hatása van a jelenvalólét más egzisztenciákkal való viszonyára is. A halál felé tartó létben ugyanis nem csak saját egzisztenciájának relativitásával – nem szükségszerű létezésével – találja szemben a jelenvalólét magát, hanem nyitottá válik más egzisztenciák lehetőségeire is. Heidegger úgy fogalmaz, hogy a jelenvalólét önmagát végesként értve *„megszünteti azt a veszélyt, hogy saját véges egzisztenciamegértéséből kiindulva a mások azt meghaladó egzisztencia lehetőségeit félreismerje, avagy azokat félreértve a sajátjára kényszerítse rá, hogy így jusson el legsajátabb faktikus egzisztenciájához.”*¹³⁴ Tehát a halálhoz tulajdonképpen viszonyuló jelenvalólét elkerüli az abszolutizálás lehetőségét, mert ellent tud állni a kísértésnek, hogy bármely életében felmerülő lehetőséget abszolútnak tekintsen¹³⁵, mert tudja, hogy a halál az egyetlen olyan lehetőség ami alól nincs ki-vétel vagy ki-tüntettség¹³⁶, ebből fakadóan nem tekintheti saját lehetőségeit kizárólagosnak.

Amint azt már megvizsgáltuk az előző fejezetben, a halálhoz viszonyuló létben az egzisztenciának lehetősége van tulajdonképpen vagy nem tulajdonképpen egzisztálni. Ez kétféle következménnyel jár számára. Egyrésztől szabadságot kap léte értelmezésére vonatkozóan, amennyiben azt nem az akárki által meghatározott módon kell tennie, így önmaga legsajátabb lehetőségéhez juthat el. Ebben a szabadságban karakterizálódik legjobban az, hogy Heidegger az egzisztenciát lehető létként határozza meg, aki önmagát lehetőségeihez előre futva érti meg, mert szabadságának köszönhetően nem lehet pusztán aktualitások kronológiai sorrendjével leírni.¹³⁷ Ha a jelenvalólét él szabadságával és saját egzisztenciájának semmis alapjához tulajdonképpen viszonyul, akkor lehetősége van önmaga egyedi sorsává válni, vagyis individualizálódni. Másrésztől azáltal, hogy az egzisztencia nem csak lehetőségeit megértő lét, hanem egyszersmind halálhoz viszonyuló lét is, akinek elehetősége van a halálhoz tulajdonképpen vagy nem tulajdonképpen viszonyulni, felelősséget kap, amennyiben felelős lesz életéért. Habár szabadságában áll eldönteni miként viszonyul a halálhoz, azonban felelős e döntés meghozataláért, vagy ahogyan Heidegger

¹³⁴ Li. 307.o (53.§)

¹³⁵ Ide kapcsolódik az a vita – amit természetesen nem fogok mélységeiben tárgyalni -, hogy a heideggeri álláspont végtelenen szkeptikus-e. Fehér M. István tanulmányában azt írja, hogy „A hermeneutika a szerénység filozófiája. (...) nem szkepszis, éspedig azért nem, mivel az igazság fogalmát nem üresítette ki (legfeljebb az abszolút igazságát), ez továbbra is értelmes marad számára. Azaz: van igazság – legfőljebb nem a megismerés (abszolút) igazsága, hanem a (véges) egzisztencia igazsága.” In: Fehér M. István: Metafizika, hermeneutika, szkepszis In: Vigilia folyóirat 71.évf. Szeptember

¹³⁶ Vö: Marin Heidegger: Az idő fogalma 50.o

¹³⁷ Michael Gelven im. 154.o

fogalmaz a választás választásáért. Azaz az élete egyedül az övé, amit neki magának kell kifejtene, megélnie vagy elmulasztania és ilyen értelemben vonatkozás nélküli, mert ebben nem támaszkodhat másokra.

A halál egzisztenciális fogalmának alapvető következménye, hogy az egzisztencia szerkezetben olyan dimenziókat nyit ki, mint a lehetőség, szabadság, felelősség, vagyis az saját életéért felelős ember, ami a hagyományos szubjektum fogalommal nehezen vagy egyáltalán nem megközelíthető. Azáltal, hogy a jelenvaló lét szembesül nemlétének lehetőségével a halál éppen az életére irányítja a figyelmét, mint valamire, amivel foglalkoznia kell, vagyis fogalmazhatunk úgy, hogy a halálhoz tartó lét egyben az élethez tartó lét is. Ezért írja Gelven, hogy „Heidegger halál elemzése nem a természetellenes állapot vagy a kétségbeesés talapzata, hanem a szabadság és a tulajdonképpeni egzisztencia forrása.”¹³⁸ De mielőtt túl optimisták, vagy felszabadultak lennénk nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy az is következménye az elemzésnek, hogy a jelenvaló lét, mint heroikus-tragikus figura áll előttünk, aki teljesen egyedül marad azzal a felelősségével, hogy tulajdonképpen viszonyuljon saját életéhez¹³⁹.

Annak ellenére, hogy az így kapott képünk az egzisztenciáról kétarcú és annak ellenére is, hogy a *Lét és idő* eredetileg kitűzött célját magából a koncepcióból adódóan nem tudja teljesíteni, azt azonban nem vitathatjuk el, hogy a *Lét és idő* korszakalkotó mű, és „az új emberfelfogás kiépítésének és a hagyományos metafizikai szemléletmód kritikájának a feladatát a megjelent mű alapjaiban teljesíti¹⁴⁰” – összegzi Fehér M. István.

¹³⁸ „Heidegger's analysis of death, then, is not the basis for morbidity and despair; it is rather the source of freedom and authentic existence.” In: Michael Gelven: im. 154.o

¹³⁹ „If such should turn out to be the case, then Dasein really stands completely alone. His exclusive role and his only authentic existence is the empty, reflexive acceptance of himself. Standing alone and self-assertive, existing only for the sake of his own structure, Dasein gives the unmistakable appearance of a heroic-tragic figure.” In: James M. Damske: im 184.o

¹⁴⁰ Fehér M. István: *Marin Heidegger* 197.o

VI. fejezet

Létezik-e a heideggeri thanatológia?

A thanatológia egy interdiszciplináris tudomány, ami a halállal foglalkozik. Kutatási területe felöleli a halál biológiai aspektusától kezdve, a haldokló végig kísérésén keresztül a hátramaradottak gyászának enyhítéséig a halál teljes folyamatát, annak érdekében, hogy a kutatók a lehető legtöbbet tudjanak meg a halál közeledtének elviselhetőségéről, az életben a lét és a nem lét egyszerre való jelenlétéről. A heideggeri szakirodalomban is találkozhatunk¹⁴¹ a thanatológia kifejezéssel. Ezzel általában a *Lét és idő* második szakaszának első fejezetére hivatkoznak. Ebben a tíz paragrafusban a gondolkodás középpontjába valóban az emberi lét, azaz a jelenvalólét, végessége kerül. De pusztán attól, hogy a halállal foglalkozik valami már nevezhetjük thanatológiának?

Mindenekelőtt azt kell megfontolnunk, hogy a thanatológia szaktudomány, amit nem mondhatunk el az említett halállal foglalkozó fejezetekről. Heidegger a *Lét és idő* bevezetésében fejti ki, hogy az általa végzett kutatás *fundamentálonológia*, amennyiben az általában vett lét értelmét keresi, azzal a céllal, hogy tisztázza „mindazon ontológiák lehetőség feltételeit, amelyek megelőzik és megalapozzák az ontikus tudományokat.”¹⁴² Tehát a mű egészét tekintve a tudományok alapjaira vonatkozó következtéseket találhatunk benne és nem az egyes szaktudományok konkrét területeire vonatkozókat. Az egyes tudományok ugyanis a létezők birodalmát osztják fel egymás között, kutatásaik a létezőkre irányulnak, a létezőkhöz vannak kötve, míg a *fundamentálonológia* célja annak kifejtése, hogy mi az általában vett lét értelme. A halállal foglalkozó fejezetek a jelenvalólét alapszerkezete ontológiai vizsgálatának része, ahhoz szervesen hozzátartozik, ezért tévedés lenne úgy értelmezni, hogy itt Heideggernek szándékában állt bármit is mondani az egyes történelmileg és individuálisan meghatározott jelenvalólétről.¹⁴³ A félreértés lehetőségét az hordozza, amit Csejtei Dezső így fogalmazza meg: “az ontológiai értemen igen gyakran átüt az ontikus tartalom.”¹⁴⁴ Habár a *Lét és idő* nem tartalmaz semmilyen praktikus eligazítást a mindenkori jelenvalólét számára, de alapot ad annak a tudománynak, amelyik majd ezt megteheti.

¹⁴¹ Vö. Csejtei Dezső: Filozófiai metszetek a halálról Heidegger fejezet 193-268.o

¹⁴² Li 27.o

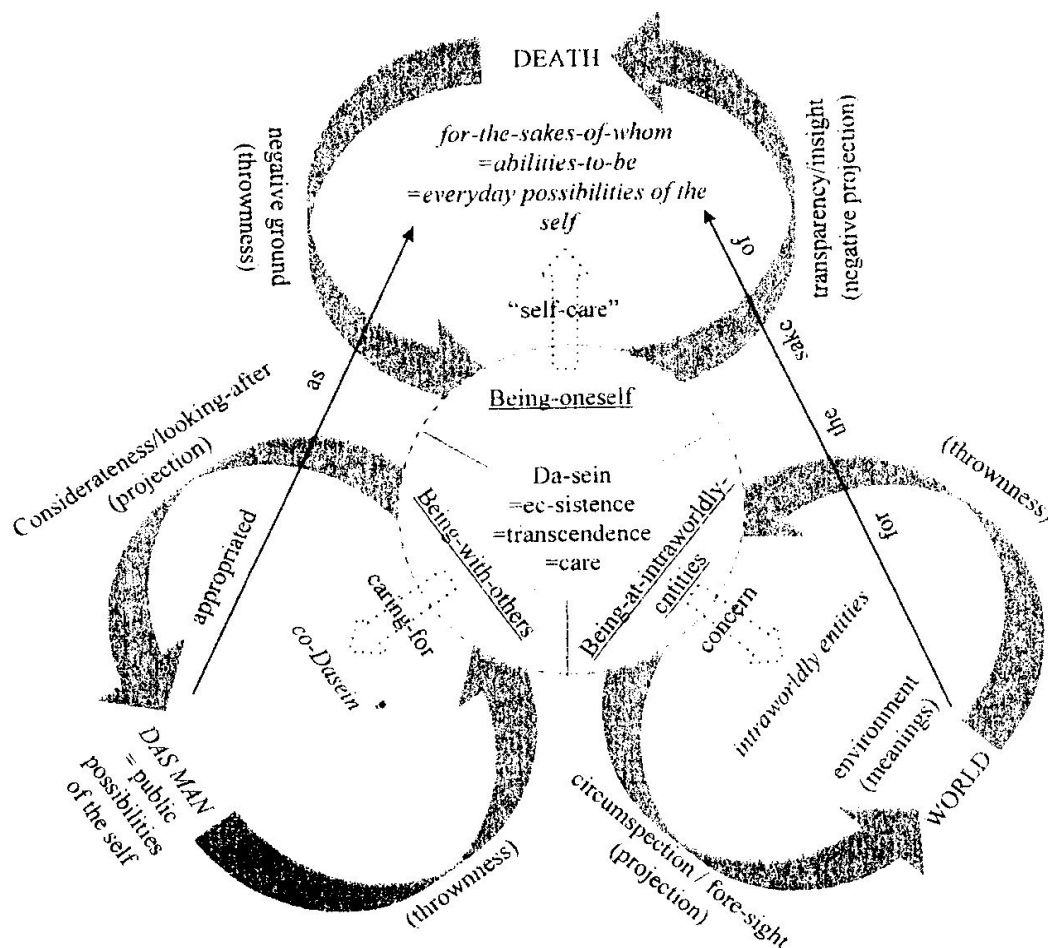
¹⁴³ Vö: „Therefore, the analytic of Da-sein asks for Dasein's basic *ontological (existential)* constitution [*Verfassung*] and does not wish to give a mere description of the ontic phenomena of Dasein.” In: Martin Heidegger Zollikon Seminars 116.o

¹⁴⁴ Csejtei Dezső im. 201.o

Heidegger Medard Boss Zollikon-i házában orvosoknak tartott szemináriumán azt mondja, hogy a *Lét és idő* maga nem antropológia de a jövőben kell majd lennie egy tudománynak, aminek az lesz a feladata, hogy körvonalazza a bemutatható egzisztenciális fenoménjét a történeti és individuális jelenvalólétnek, egy *ontikus antropológia* szellemében, ami a jelenvalólét analitikájának jegyeit viseli agán.¹⁴⁵

Másrésről azt is fontos látnunk, hogy a halál a jelenvalólét egzisztencia alapszerkezetéhez tartozik, ezért megértéséhez az említett tíz paragrafusnál lényegesen tágabb értelmezési kontextusra van szükség, mert önmagában nem értelmezhető. Edgar C. Boedeker, Jr. mellékelt, a jelenvalólét ontológiai struktúráját sematizáló ábrája, szemléletessé teszi, hogy a halál miként tagozódik be az egzisztencia struktúrájának egészébe:

Dasein's ontological structure

¹⁴⁵ Vö: „There would have to be an entire future discipline with the task of delineating the demonstrable existentiell [existenziellen] phenomena of the sociohistorical and individual Da-sein in the sense of *ontic* anthropology bearing the stamp of the analytic of Da-sein.” 1965.nov.26-i szeminárium in: Martin Heidegger: Zollikon seminars 125.o

A jelenvalólét alapszerkezete szempontjából kitüntetett a halál, hiszen itt van lehetősége saját magához eljutnia az embernek, tulajdonképpen egzisztálni, de ez értelmezhetetlen a világban való tartózkodása vagy másokkal való együttléte nélkül. Ilyen értelemben a jelenvalólét analitikájának eredménye nem kifejezetten halállal foglalkozó gondolatai miatt lényeges, hanem azért mert Heidegger általában az emberi létet, mint jelenvalólétet határozza meg.¹⁴⁶ Olyan létezőként, akinek mindig lehetősége van saját létének meghatározására, és akinek egyben ez mindig feladata is. Ez viszont csak akkor lehetséges ha a halált nem a hagyományos, az élet végén bekövetkező eseményként értelmezzük, hanem a jelenvalólét semmis alapjaként.

Záró gondolat

Dolgozatom megírását az a kérdés motiválta, amit Zeley László egy rádiós kerekasztal beszélgetésen tett fel: **„Vajon tudunk-e olyat mondani a ma emberének az elmúlásról, a halálról, amely nem félelmet kelt, hanem tartást ad?”**¹⁴⁷ Abban az esetben, ha a halált, mint az élet legvégén bekövetkező eseményt tartjuk számon, ami ilyen módon nem hat életünkre, akkor mind a kérdés értelmetlennek mutatkozik – mert miért is kellene erről bármit mondanunk úgysem befolyásol minket –, mind természetesen lehetetlen rá értelmes választ adni – miután a halál mindenképpen megfoszt az élettől, csak elborzasztani tud. Thomas Nagel – már említett - halálról szóló cikkében arra a következtetésre jut, hogy az embernek „saját maga számára léte úgy van definiálva, mint egy lényegénél fogva lehetőségekre nyitott jövő, ami a jó és a rossz szokásos keverékét fogja tartalmazni, de ezt ugyanolyan mértékben teszi, mint amit az eddigi múltjában már tökéletesen elviselhetőnek talált.”¹⁴⁸ Ebben az értelemben pedig nincs korlátja az életben még elkövetkezhető jó élmények mennyiségének, ezért az élet önmagában pozitív értéket képvisel – jobb életben lenni, mint halottan. Miután életünket úgy éljük meg, mint aminek nem determinált és nem alapvetően limitált jövője van, azaz nincs véges mennyisége annak az életnek, amit jó volna még megélni, ezért a rossz vég mindannyiunk számára előre szavatolva van.¹⁴⁹ Ebből a szemszögből nézve tehát szintén csak

¹⁴⁶ Vö: „In contrast to Husserl and his phenomenology, the difference in a specific sense does not consist just of the fact that only Da-sein's ontological structures are elaborated, but rather that, generally speaking, being human is fundamentally stated as Da-sein” In: Martin Heidegger: Zollikon Seminars. 120.o

¹⁴⁷ A halál egészen más...? 29.o

¹⁴⁸ Thomas Nagel: Death.6.o.

¹⁴⁹ Thomas Nagel: im. 10.o

nemleges válasz lehet a fõnt említett kérdésre, a halál mindenképpen félelmet kelt azáltal, hogy az ember életét limitálja idõben és lehetõségeiben.

Az ember ugyanis alapvetõen teleologikus lényként képzei el magát, akinek célja van az életével, akinek megvalósításra váró feladati vannak. Azonban a halál, mint abszurd tûnemény mindig ott áll a háta mögött és mondhatja azt, hogy itt a vége; és nincs több lehetõség céljai megvalósítására. Holger Helting úgy fogalmaz, hogy „a halállal biztosan véget ér minden kontroll”¹⁵⁰ életünkben. Dolgozatomban mindezidáig ragaszkodtam ahhoz az elképzeléshez, amit Heidegger állít, hogy nem antropológiai mûvet írt, hanem ontológiai vizsgálatokat folytat. Azt gondolom, ez részben igaz is, amennyiben az ontológiai vizsgálat az ember „idõtlen” alapszerkezetére vonatkozik, minden emberre, minden korban érvényes lehet. Azonban annyiban talán mégis antropológia, hogy ami igazán fontos eredménye a *Lét és idõnek* az éppen az, hogy megváltoztatja az emberképet, elhagyja az emberi esszencia vagy szubsztancia gondolatát. A megváltoztatott lehetõségeire nyitott emberképpel pedig megváltozik végességhez való viszonya is. Tehát lehetõség nyílik arra, hogy válaszoljunk az imént említett kérdésre. Léven az ember halála, habár élete végén következik be, mégis minden egyes pillanatában, cselekedetében szerepet játszik. Visszaidézhetjük a rilkei versrészletet: „S mi is: egyszer. Soha többé.” Ez az, ami igazán megadja az élet „sava-borsát”, amitõl emberi, néha túlon túl emberi is lesz az élet. De ez az élet mindenkinek most és itt-lét, mindenkinek most és itt kell gazdálkodnia vele. Szabadságából adódóan pedig az embernek mindig van esélye arra, hogy ahelyett, hogy birtokba venné életét, elhibázza azt.¹⁵¹

Végezetül Buda Bélát idézem:

„A halál különös szociálanropológiai ténye, hogy társaslélektani folyamatai ilyen módon generációkon átívelnek, és meghatározhatják az utódok viszonyát is a meghaláshoz. Aki a környezetében lezajló halálesetekkel kapcsolatosan elutasító, az nem éli át a halál dimenzióit, annak a halál csak ásító sötétség, a fenyegetõ semmi. Az nem szembesül azzal, hogy élete értelmével szembenézzen, hogy helyét a világban és emberi kapcsolataiban újra definiálja, és hogy bizonyos mértékig felkészüljön saját élete végére is.”¹⁵²

¹⁵⁰ Holger Helting: Bevezetés a pszichoterápiás daseinanalízis filozófiai dimenzióiba 229.o

¹⁵¹ Vö.: „The human being is essentially in need of help because he is always in danger of losing himself and of not coming to grips with himself. This danger is connected with the human being's freedom. The entire question of the human being's capacity for being ill is connected with the imperfection of his unfolding essence. Each illness is a loss of freedom, a constriction of the possibility for living.” In: Martin Heidegger: Zollikon seminars 157.o

¹⁵² Buda Béla: A halál és a haldoklás szociál-pszichológiai tényezõi és folyamatai 5.o

Felhasznált irodalom

- ☞ A halál egészen más...? Szerkesztette Juszt László-Zeley László, Medicina Könyvkiadó Budapest 1981
- ☞ Ancsel Éva: A mulandóságról és a mulandóságokról In: Ancsel Éva: Töredékek az emberi teljességről-Etikai esszék és kisebb írások, Magvető Könyvkiadó, Budapest 1982
- ☞ Buda Béla: A halál és a haldoklás szociál-pszichológiai tényezői és folyamatai In: KHARÓN Thanatológiai Szemle elektronikus folyóirat I. évf 1997 megtalálható: www.kharon.hu
- ☞ Csejtei Dezső: Filozófia metszetek a halálról, Pallas Stúdió-Attraktor, Budapest 2002
- ☞ Epikurosz levele Menoikeuszhoz (ford. Sárosi Gyula) in: Filozófiatörténeti szöveggyűjtemény I. kötet Tankönyvkiadó, Budapest 1962
- ☞ Fehér M. István: Martin Heidegger egy XX. századi gondolkodó életútja Göncöl kiadó, Budapest 1992
- ☞ Fehér M. István: Metafizika, hermeneutika, szkepszis In: Vigilia folyóirat 71.évf (2006) Szeptember Arhívumból letölthető: www.vigilia.hu
- ☞ Friedrich Nietzsche: Im-igyen szóla Zarathustra fordította Dr. Wildner Ödön, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, Budapest 1908
- ☞ Hamvas Béla: Haljatok meg Csendesen (1987) in: Adamik L. –Jelenczki I. – Sükösd M.: Mauzóleum Bölcsész Idex, Centrál Könyvek, Budapest
- ☞ Havi Carel: Temporal Finitude and Finitude of Possibility ? The Double Meaning of Death in Being and Time in: International Journal of Philosophical Studies Vol.15:4, 2007
- ☞ Holger Helting: Bevezetés a pszichoterápiás daseinanalízis filozófiai dimenzióiba L' Harmattan, 2007
- ☞ James M. Danske: Being, Man and Death – A Key to Heidegger The UNNERSITY PRESS of KENTUCKY, 1970
- ☞ Marin Heidegger: Az út a nyelvhez In: Martin Heidegger: „... Költőien lakozik az ember...” válogatott írások T-Twins kiadó/Pompeji Budapest, Szeged 1994

- ☞ Martin Heidegger: A dolog és a nyelv két tanulmány Sylvester János könyvtár Sárvár, 2000
- ☞ Martin Heidegger: A fenomenológia alapproblémái Osiris-Gond Budapest, 2001
- ☞ Martin Heidegger: Az idő fogalma In: Martin Heidegger: Az idő fogalma – A német egyetem önmegnyilatkozása A rektorátus 1933/34 Kossuth könyvkiadó, 1992
- ☞ Martin Heidegger: Lét és Idő Osiris Budapest, 2004
- ☞ Martin Heidegger: Mi a metafizika? In: Martin Heidegger: „... Költőien lakozik az ember...” válogatott írások T-Twins kiadó/Pompeji Budapest, Szeged 1994
- ☞ Martin Heidegger: Zollikon seminars edited by Medard Boss Northwestern University Press Evanston, Illinois 2001
- ☞ Michael Gelven: A Commentary on Heidegger's Being and Time Northern Illinois University Press 1989, DeKalb Illinois
- ☞ Odo Marquard: Idő és végesség In: Az egyetemes történelem és más mesék, Atlantisz 2001
- ☞ Platón: Szókratész védőbeszéde in: Platón összes művei I. kötet, Európa könyvkiadó, Budapest 1984
- ☞ Stephen Mulhall: Human Mortality: Heidegger on How to Portray the Impossible Possibility of Dasein in: A comppanion to Heidegger, Balckwell 2001
- ☞ Thomas Nagel: Death in: Mortal Questions (New York: Cambridge U. Press, 1979) pp. 1-10. interneten elérhető: www.dbanach.com/death.htm
- ☞ William Blattner, The concept of death in Being and Time in: Heidegger Reexamined Vol.1 Dasein, Authenticity and Death London: Routledge, 2002, 307-329